

Knut Hamsun i en modernistisk kontekst
en sammenliknende analyse av *Sult* og *Ringen sluttet*

Mariyana Neloska

Masteroppgave

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

HØST 2011

I min Tid liknet jeg mine Kamerater.
De har fulgt med Tiden, jeg ikke, nu likner jeg ingen.
Desværre. Gudskjelov.

Knut Hamsun

Forord

Denne masteroppgaven vil representere den avsluttende delen av mitt toårige studium innenfor nordisk litteratur ved Universitetet i Oslo. Det er en intens og lærerik prosess å skrive en masteroppgåve, men nå er jeg snart i mål. Selv om det er jeg som setter punktum, må jeg innrømme at det er mange som fortjener en hjertelig takk for den inspirasjon og støtte de har gitt meg under arbeidet med denne oppgaven. Tusen takk til alle som har medvirket.

En særlig takk går likevel til:

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Ståle Dingstad for gode råd og støtte i forbindelse med mitt prosjekt.

Min far Spasoje Neloski. Denne oppgaven hadde aldri vært til utan deg. Tusen takk for all oppmuntring og støtte gjennom årene.

Nina Hestnes, Lile Ristova og Morten Stenshorne for korrekturlesing. Spesiell takk til Nina for god oppfølging og stor entusiasme gjennom hele prosessen.

Sist men ikke minst vil jeg også takke mannen min KristijanVelkovski for all datahjelp og for hans ubetinget støtte i arbeidet med dette prosjektet.

INNHALDSFORTEGNELSE

KAPITTEL I: INNLEDNING	6
KAPITTEL II: TEORI	13
Modernisme	13
Hamsuns litterære prosjekt	19
KAPITTEL III: ANALYSE AV <i>SULT</i>	24
Skaperen av den psykologiske roman	24
Tittel	27
Miljøet	28
Komposisjonen	31
Jeg-fortelleren	33
Temaer	37
Ensomhet og isolasjon	38
Kjærlighet	40
Den unge kvinnen	42

KAPITTEL IV: ANALYSE AV <i>RINGEN SLUTTET</i>	44
Tilbake til den sosialkritiske roman	44
Komposisjonen	45
Abel	49
Den allvitende fortelleren	55
Tema	57
Den moderne kvinnen	59
Miljø	65
KAPITTEL V: KONKLUSJON	68
Psykologisk vs. sosialkritisk roman	68
LITTERATURLISTE	82
Bokkilder	82
Elektroniske kilder	83

Kapittel I

Innledning

Skandinavia har gitt menneskeheten mange store kunstnere, særlig i skjønnlitteraturen. Ingen av dem er like, hver og en av dem avgir sitt eget lys og beriker verdens kultur med sitt spesielle litterære bidrag. Forfatteren Knut Hamsun (1859 - 1952) er en av det 20. århundres mest innflytelsesrike litterære stilister, og står for mange som opphavet til den moderne roman. *Sult* er ikke uten grunn karakterisert som den tidligste moderne roman i europeisk litteratur, og hovedpersonen, den navnløse *Sult*-helten som første outsider. *Sult* er ikke bare Knut Hamsuns svært vellykkede debutroman. Romanen er også et av de første verkene i europeisk litteratur, som introduserer antihelten, uten navn, uten fortid og uten fremtid. Denne følelsen av fremmedgjøring fra seg selv er et metaforisk uttrykk for isolering av det moderne individ både i sosial, kommunikativ og personlig kontekst. I et forord til en amerikansk utgave av *Sult* skriver Isac Bashevis Singer at Hamsun "i enhver forstand er den moderne litteraturens far – med sin subjektivitet, sin impresjonisme, sin bruk av det retrospektive, sin lyrikk"¹. Singer hevder videre at "hele den moderne skjønnlitteraturen i vårt århundre kan føres tilbake til Hamsun"². Slik introduserer Robert Ferguson Hamsun i sin bok *Gåten Knut Hamsun*:

Det er gjerne to ting folk vet om Knut Hamsun, hvis de i det hele tatt har hørt om ham: at han skrev *Sult* og at han traff Hitler. De som vet litt mer, vet at han med *Sult*, *Mysterier* og *Pan* skrev romaner som fikk avgjørende betydning for europeisk og amerikansk litteratur i vårt århundre. Ernerst Hemingway prøvde å skrive som ham. Det gjorde også Henry Miller, som kalte Hamsun "Dickens i min generasjon". "Aldri har noen forfatter fortjent Nobelprisen bedre", skrev Thomas Mann i 1929. Hermann Hesse kalte ham "min

¹ Her sitert etter Robert, Ferguson, *Gåten Knut Hamsun*. (Oslo: Aventura, 1994), 9

² Ferguson, *Gåten Knut Hamsun*, 9

yndlingsforfatter". Russiske forfattere som Andrej Belyj og Boris Pasternak var i ungdommen ivrige Hamsun-lesere, og André Gide mente at han var større enn Dostojevskij. Alle leste ham – Kafka, Brecht, Gorkij, Wells, Musil. Rebecca West skrev at han hadde "de kvaliteter som tilhørte de aller største – en altomfattende viten om mennesket".³

Knut Hamsun var besatt av tanken på å bli dikter. Ikke hvilken som helst dikter, men en dikter som skulle skape noe helt nytt, en som skulle gjennomføre en litterær revolusjon "[...] en dikter som skulle skape et nytt språk, en ny måte å skildre mennesker på, en skildring som var i pakt med tiden, som fanget opp den måten menneskene levde og følte og tenkte på *i dag*".⁴ *Sult* regnes som den første moderne roman i norsk litteratur. Med denne romanen markerer Knut Hamsun begynnelsen på det som vi gjerne kaller modernistisk prosa, noe som forbindes med forfattere som Franz Kafka, Marcel Proust og James Joyce.

De fleste av hans romaner forteller om tomhet, meningsløshet, isolasjon, fragmentering. Hans romanskikkelser er alltid på leting etter sin identitet, de mangler evnen til å kommunisere med resten av verden og sannheten er relativ for dem. Hamsun forsøker å skildre verden ikke som den er, men slik mennesker faktisk opplever den. Hamsun var svært interessert i Freuds psykoanalyse og Nietzsches tanker om det frie sinn – det var en fascinasjon for sjelelivet i den tidlige modernismen. Uavhengig av Hamsuns personlige holdning til den ene eller den andre måten å tenke på, gjør han en utmerket jobb med å portrettere sine romankarakterer som tilhengere til den relativt nye retningen innom filosofi, nemlig nihilismen. Nihilisme forstått som transformasjon av fakta og ideer til intet, som en slags skepsis overfor det som er utenfor omfanget av ens personlige interesse. Et slikt nihilistisk syn på livet virker som gift på Abel Brodersen. Gjennom sin likegyldighet og mangel på motivasjon ødelegger Abel Brodersen all mulig endring fra første stund.

Mange av Hamsuns romanskikkelser, fra hovedpersonen i *Sult* (1890), Nagel i *Mysterier* (1892), Glan i *Pan* (1894), Johannes i *Victoria* (1898), Tobias Holmengraa i *Børn av tiden* (1913) og *Segelfoss by* (1915), August i trilogien *Landstrykere* (1927), *August* (1930) og *Men Livet lever* (1933), frem til Abel Brodersen i *Ringens sluttet* (1936) er melankolske mennesker

³ Ferguson, *Gåten Knut Hamsun*, 9

⁴ Øystein, Rottm, *Biografien om Knut Hamsun*. (Oslo: Gyldendal Tiden, 1998), 36

som befinner seg utenfor livet. Det eneste hver av disse skikkelsene eier, er minner, drømmer og lengsel etter helhet og uendelighet. Deres sinn kjemper mellom denne lengselen og deres fornektelse av samfunnsskapt regler. Jan Marstrander undersøker i sitt essay *Det ensomme menneske i Knut Hamsuns diktning*, ensomheten som innstilling, som motivasjon og som et problem som eksisterer både i livet og verkene til Knut Hamsun.⁵ Hamsun endet, akkurat som sine romanskikkelser som en outsider, som en vandrør på evig leting etter sin identitet. I sin uendelige ensomhet klarer han å kommunisere kun med seg selv og finner fred i drøm og fantasi i alt som er både farlig og trygt. "Han går inn i seg selv. Det er døden som opptar ham. Livet nærmer seg slutten. Som et dyr søker han ensomheten for å legge seg ned å dø. Men døden kommer ikke alltid når man venter den ..."⁶

Fra første stund av var Hamsun unntagelsen. Hans vesen var annerledes. Den verden han skapte i sin diktning var annerledes. Skikkelsene var annerledes. Sproget var nytt. Og hans meninger avstikkende. Ja, om det så var navnet, så sørget han til slutt for å bli alene om det og. Hans uavhengighet ble en livsholdning.⁷

Jeg har i denne oppgaven valgt å analysere og sammenlikne romanene *Sult* (1890) som er Hamsuns litterære debut⁸ og *Ringens sluttet* (1936) som er Hamsuns siste roman.⁹ *Sult* og *Ringens sluttet* kan synes å ligge fjernt fra hverandre, men de har faktisk mye til felles. Derfor blir det heller ikke vanskelig å se på likhetene mellom *Sult*-helten og Abel Brodersen i *Ringens sluttet*. Det er vanlig å fremstille romaner med modernistisk preg, som *Sult* og *Mysterier*, som sentrale verker i Hamsuns forfatterskap. På den måten blir Hamsun betraktet som banebrytende modernist. Med det som mål å gjøre Hamsuns forfatterskap betydelig igjen, og for at Hamsun endelig skal få den plassen han fortjener både i den nasjonale og den internasjonale, litteraturhistorien har Hamsun-forskere prøvd å gjenreise hans forfatterskap fra "ruinene etter

⁵ Jan Marstrander, *Det ensomme menneske i Knut Hamsuns diktning*. (Oslo: Det Norske Studentersamfunds Kulturutvalg, 1959), 9

⁶ Rottum, *Biografien om Knut Hamsun*, 115

⁷ Marstrander, *Det ensomme menneske i Knut Hamsuns diktning*, 9

⁸ Han kalte den selv "den første av mine bøker", men det var hans femte bok.

⁹ Når jeg sier Hamsuns siste roman betrakter jeg *Ringens sluttet* som hans siste fiksjonverk i forhold til *På gjengrodde stier* (1949) som er blanding av fiksjon og fakta.

krigen."¹⁰ I sin bok *Hamsuns strategier* kritiserer Ståle Dingstad to tendenser som karakteriserer denne gjenreisningen. En del av forskerne har lagt fokuset på nittitallsromanene mens den andre tendensen er å lese Hamsuns siste romaner i lys av modernismen og dermed definere hele forfatterskapet som preget av modernismen.¹¹ Det siste er Dingstad spesielt imot og argumenterer for at " [...] Hamsun utover i forfatterskapet blir en realist så god som noen." ¹²

Med *Sult* har Hamsun gitt en ytterst subjektivistisk fremstilling av det moderne menneskets angst og fremmedfølelse. Hovedpersonen er kastet inn storbyen, uten fortid og uten fremtid, løsrevet fra enhver sosial og historisk sammenheng, uten innsikt i annet enn sitt eget stakkars jeg, som sakte men sikkert går i oppløsning. På den andre siden og i den andre enden av forfatterskapet har vi romaner som *Men Livet lever* og *Ringens sluttet* [...] som følger mønsteret for det vi med Lukács kunne betrakte som klassisk – realistiske tekster. ¹³

Problemstillingen kan formuleres som følger: Var Hamsun modernist eller realist? Hensikten med min oppgave er å sammenlikne Hamsuns først roman *Sult* og hans siste *Ringens sluttet* og å avklare i hvilken grad Hamsuns forfatterskap var påvirket av modernistiske tendenser. Mitt primære siktemål med en slik problemstilling er å avdekke de modernistiske kjennetegn ved Hamsuns tidligere og senere forfatterskap, samt å undersøke hvor moderne og nyskapende disse to bøkene faktisk er.

Mange har skrevet om Hamsuns forfatterskap. Av tidligere og innflytelsesrike arbeider vil jeg nevne Rolf Nyboe Nettums - *Konflikt og visjon: Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap*.¹⁴ Denne doktoravhandlingen om Hamsuns diktning fram til 1912 er en leseverdige og omfattende analyse av Hamsuns 1890-tallsromaner. Nettum er særlig opptatt av den psykologiske spenningen hos Hamsuns hovedpersoner. Jeg vil videre nevne *Den modernistiske Hamsun. Medrivende og frastøtende* av Walter Baumgartner. Denne kritiske analysen av sentrale

¹⁰ Ståle Dingstad, *Hamsuns strategier. Realisme, humor og kynisme*. (Gjøvik: Gyldendal, 2003), 35

¹¹ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 35, 36

¹² Dingstad, *Hamsuns strategier*, 35

¹³ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 26

¹⁴ Rolf Nyboe Nettum, *Konflikt og visjon*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1970)

verker i Hamsuns forfatterskap fokuser på Hamsuns ambivalente modernisme.¹⁵ Et av de mest innflytelsesrike arbeidene er Atle Kittangs bok *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet*.¹⁶ Denne boken viser hvor sentral Hamsun var som gjennombruddsmann for modernismen i Europa og hvordan han som dikter bidro til den revolusjonen i kunnskap om menneskesinnet som Sigmund Freud bidro til som vitenskapsmann. Atle Kittang er representant for det modernistiske perspektivet på Hamsuns forfatterskap, mens Ståle Dingstad på den andre siden hevder at Hamsun var konvensjonell realist i europeisk forstand.

Det som Hamsun bidro med i europeisk litteratur hva modernismen angår, er tydeliggjort og videreutviklet av andre. Det å snevre inn forfatterskapet til tre romaner fra 1890-årene, og samtidig lese disse ut fra et perspektiv som likevel ikke gjør Hamsun til mer enn inspirasjonskilde for enkelte av de store modernistene, gir en lite dekkende oppfatning av forfatterskapet.¹⁷

I forbindelse med drøftelsen av argumentasjonen om hvorvidt Hamsun var modernist eller ikke, kommer jeg i stor grad til å benytte meg av Ståle Dingstads bok *Hamsuns strategier* og Atle Kittangs bok *Luft, vind, ingenting*. Jeg mener at disse to bøkene er avgjørende for oppgaven fordi forfatterne representerer helt motsatte synspunkter i diskusjonen om Hamsun som modernistisk forfatter. Kittang betraker Hamsun som er stor modernist mens Hamsun i følge Dingstad er realist.

Oppgaven vil bestå av fem kapitler. I dette første innledningskapittelet presenteres problemstillingen. Det andre kapittelet er en mer teoretisk og historisk gjennomgang av begrepet modernisme, hva vi forstår med det og hvordan det kan anvendes på Hamsuns forfatterskap. I det tredje kapittelet tar jeg for meg romanen *Sult* og analyserer den. Analysen av *Ringen sluttet* kommer i det fjerde kapittel av oppgaven. I det femte kapittelet samles tankene fra de foregående

¹⁵ Walter Baumgartner, *Den modernistiske Hamsun. Medrivende og frastøtende*. Oversatt av Helge Vold (Oslo: Gyldendal, 1998)

¹⁶ Atle Kittang, *Luft, vind, ingenting. Desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1996)

¹⁷ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 37

kapitlene og sammenlikningen som kommer til syne skal gi grunnlag for konklusjon. Fokuset i oppgaven vil hele tiden være rettet inn mot bøkene *Sult* og *Ringen sluttet*, ettersom det er de som er primærkildene for oppgaven. Siden *Sult* og i noen grad *Ringen sluttet* er såpass kjente som de faktisk er, har jeg bestemt meg for å tone ned verkenes resepsjonshistorie og heller konsentrere meg om sekundærlitteratur som belyser bestemte poenger i analysene av de to bøkene. Begge romanene behandler samme tema, men de skiller seg også fra hverandre fordi Hamsun i sitt senere forfatterskap ønsker å formidle en dypere innsikt om livet og tilværelsen. Hans senere romaner er preget av nihilisme og primitivisme, så vel som følelsen av fremmedgjøring, isolasjon og verditap. Begge bøkene forteller om personer som er preget av og som merker forandringene i det moderne samfunnet som vokser fram rundt overgangen mellom 1800- og 1900-tallet.

I *Sult* møter vi det moderne ”nervemennesket”. Sulten gnager i ham, mens han samtidig prøver å yte sitt bidrag til et viktig kulturelt fremskritt – skrive en artikkel ferdig. Men han vil ikke ha noen form for medlidenhet. Det er han for stolt til! Det er her jeg-personens ustabile psyke og skiftende innskytelser og sinnsstemninger kommer fram. Denne boken stiller det mest grunnleggende spørsmål, filosofenes besettelse gjennom historien, nemlig hva livets mening er.

I *Ringen sluttet*, som er skrevet 46 år senere, vender Knut Hamsun tilbake til sitt forfatterskaps utgangspunkt, det gåtefulle menneskesinnet, mennesket som befinner seg i en identitetskrise. Nok en gang skriver Hamsun om det ubevisste hos mennesket, om sjelens dype mysterier og belyser hvordan det ytre eller omgivelsene er med på å forme personens indre følelser. ”*Ringen sluttet* er Hamsuns naknaste roman og Abel den mest desillusjonerte helten i forfatterskapet”, skriver Atle Kittang.¹⁸ Det er slik Hamsun selv beskrev den i Gyldendals julekatalog ”*Ringen sluttet*” er baade som Fantasi og som Tanke det bedste jeg har gjort. Jeg tror nok Læseren kan gaa ut fra at jeg har litt Skjønn paa det.¹⁹

Sult betegner Hamsuns sensasjonelle gjennombrudd i norsk diktning. Han stod som representant for en diktning som krevde å beskrive opplevelsen av bevisstheten, en litteratur der forkusset faller på individets subjektive bevissthet og tanker. I sin siste roman *Ringen sluttet* introduserte Hamsun Abel Brodersen. Han er Hamsuns siste skikkelse som skiller seg ut fra alle

¹⁸ Kittang, *Luft, vind, ingenting*, 267

¹⁹ Nettum, *Generasjonen fra 1890-årene* i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie*, 178

andre desperate antihelter fra *Sult* og framover. Abel "representerer i sin totale mangel på sosial oppdrift, på æregjerrighet, individets protest mot et samfunn i forråtelse."²⁰

Det virker som om livsdyrkeren og individualisten Hamsun i den senere delen av forfatterskapet satset på en bevegelse der kollektivt er allt, individet intet.²¹ *Sult* er en roman som representerer den psykologiske siden i Hamsuns forfatterskap, mens *Ringens sluttet* mer er et typisk eksempel på den realistiske siden selv om romanen har tydelige berøringspunkter med Hamsuns tidlige modernisme.

²⁰ Nettum, *Generasjonen fra 1890-årene* i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie*, 178

²¹ Nettum, *Generasjonen fra 1890-årene* i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie*, 180

Kapittel II

Teori

Modernisme

Modernismen betegner en bred litterær og kulturell bevegelse som forbindes med alle kunstarter, politikk og filosofi.

Begrepet [modernisme] brukes delvis om diktning som uttrykker en «moderne», gjerne desillusjonert, søkende og angstfylt livsholdning [...] Det kan også brukes om diktning som har et moderne emnevalg og skildrer storbyliv, industrialisme, teknikk, kommunikasjoner og andre spesielt «moderne» fenomener. Endelig kan ordet sikte til formspråket i snevrere forstand og brukes da gjerne om diktning, spesielt lyrikk, som har brutt med det tradisjonelt «poetiske» i ordvalg, setningsbygning, billedbruk og metrikk og i stedet benytter hverdagsord og dagligtale, frie vers, alogiske ord- og setningsforbindelser, et åpent, flertydig billedspråk m.m.²²

Det er noe uenighet når modernismen blomstret, men de fleste forskere regner perioden fra slutten av 1800-tallet til andre verdenskrig som det tidsrommet da modernismen for alvor gjorde seg gjeldende innen kunst og litteratur. Modernismen var i denne perioden den mest inflytelsesrike litterære bevegelsen. I sin søken etter et nytt kunstnerisk språk som passer til rytmen og sensibiliteten i den nye og revolusjonerende tiden, bryter modernismen med tidligere konvensjoner i litteratur, billedkunst, teater og musikk. Som romantikken var modernismen svært variert i sine manifestasjoner innenfor kunstartene. En del av modernistene satte denne kulturelle og kunstneriske revolusjonen i forbindelse med forandringer i samfunnet. Modernistene ville undersøke menneskets eksistens på nytt fra alle mulige vinkler. Forfatterne forsøkte å forlate

²² <http://snl.no/modernisme/litteratur> 20.10.2011

tidens tradisjonelle litterære metoder i form, innhold og uttrykk. De innså at en ny industriell epoke av maskiner, bygninger og teknologi i stor grad hadde avskrevet de rurale områdene for godt, og som et resultat hadde forfatterne ofte et pessimistisk syn på hva som lå foran i menneskets fremtid. Denne pessimismen preget tankene deres. Hyppige temaer i modernistiske verker er ensomhet og isolasjon og et betydelig antall forfattere forsøkte å fange følelsen av ensomhet ved å bruke teknikken "stream of consciousness" (bevissthetstrøm). Med denne teknikken kunne de fange tankeprosessen i en enkelt karakter ganske skarpt og nøyaktig uten avbrudd.

Modernismen kom inn i norsk litteratur med Knut Hamsuns og Sigbjørn Obstfelders forfatterskap sent på 1890-tallet.²³ Først begynte modernismen å utvikle seg i Europas hovedsteder: Paris, London, Berlin, Wien, Praha, Moskva, St. Petersburg. Etter første verdenskrig spredte modernismen seg utenfor Europa til byer i USA som for eksempel New York og Chicago, og til Buenos Aires i Sør-Amerika.²⁴

Professor Per Thomas Andersen hevder i sin bok *Modernisme* at vi må se modernismen på bakgrunn av moderniseringen og moderniteten, og at den også må forstås i sammenheng med nye forestillinger om politikk, samfunn, religion og psykologi.²⁵ Modernistisk tankegang legger vekt på menneskets evne til å skape, forandre og forbedre sine omgivelser, ved hjelp av vitenskap, teknologi eller eksperimentering. Modernistene var opptatt av å undersøke alle sider av menneskets tilværelse på nytt. Modernismen, som en komplisert tradisjon, har sine røtter i den raskt skiftende teknologien på slutten av 1800-tallet, og i teoriene til verdens mest eminente tenkere før og etter forrige århundreskiftet som, Karl Marx, Charles Darwin, Friedrich Nietzsche og Sigmund Freud.

Modernismens idéhistorie knyttes til hovedskikkelser innen politikk, filosofi, vitenskap, språkteori og psykologi. I overgangen mellom 1800- og 1900-tallet ble det innenfor disse feltene presentert nye teorier og virkelighetsfortolkninger som fikk stor betydning for

²³ Jacob Lothe, Christian Refsum, Unni Solberg, *Litteraturvitenskapelig leksikon*. 2. utg. (Oslo: Kunnskapsforlaget, 2007), 142S

²⁴ Per Thomas Andersen, *Modernisme*. (Fagbokforlaget: Bergen, 2008), 110-114

²⁵ Andersen, *Modernisme*, 44

utviklingen innenfor kunstartene. Det er vanlig å fremheve skikkelser som Karl Marx, Friedrich Nietzsche og Sigmund Freud.²⁶

Disse europeiske filosofene var påvirket av begrepet nihilisme. Populariteten av arbeidet til Friedrich Nietzsche, som hevdet at "Gud er død", påvirket europeisk litteratur i begynnelsen av det tjuende århundre. Som resultat av den industrielle revolusjonen, hevdet mange intellektuelle og forfattere at det moderne teknologiske samfunnet undergravde behovet for politiske institusjoner og religiøse verdier. Viktige forfattere som Franz Kafka, Eugene Ionesco, Albert Camus, og Samuel Beckett utforsket det moderne menneskets situasjon og søkte etter nye verdier og mening i verden. Modernistene stilte spørsmål ved samfunnsutviklingen, som de mente var ødeleggende og fremmet meningsløshet. På slutten av 1800-tallet ble dermed en del av samfunnets herskende kunnskaper og sikkerhet undergravd. Marx viste hvordan forskjeller i sosial klasse ble opprettet, Freud hevdet at det menneskelige individ var styrt av dyriske instinkter og sterk seksuell lidenskap, Darwins *Artenes opprinnelse* satt spørsmålsteget ved Bibelens lære, og Nietzsche hevdet at selv de dypeste etiske prinsipper rett og slett var konstruksjoner. De gamle verdiene og den gamle meningene ble meningsløse, og pessimisme og nihilisme bredte seg blant de intellektuelle i 1800-tallets Europa. Modernistene viste på hver sin måte hvordan mennesket styres av krefter det bare delvis kontrollerer, og det er disse persepsjonene som blir problematisert i den modernistiske litteraturen.

Det sies ofte om den modernistiske litteraturen at den formidler en forestilling om at alle tradisjonelt faste verdier er forfalt og at dens fragmenterte uttrykk innebærer en lengsel etter et meningsfylt, helhetlig verdensbilde.²⁷

Det er vanskelig å tidfeste modernismen konkret, men i malerkunsten kan man spore viktige modernistiske trekk helt tilbake til 1860-årene. I prosalitteraturen kan man spore viktige

²⁶ Andersen, *Modernisme*, 35

²⁷ Jacob, Christian, Unni. *Litteraturvitenskapelig leksikon*, 143

kjennetegn på modernismen i Flauberts *Madame Bovary* på 1850-tallet, Dostojevskijs *Kjellermennesket* på 1860-tallet og Knut Hamsuns *Sult* på 1890-tallet.²⁸

Det som er felles for all modernistisk litteratur er at den problematiserer tradisjonelle sjangerkonvensjoner og særlig konvensjoner knyttet til realismen.

De hyppige forekomstene av fragmentariske og metafiksjonelle innslag som kjennetegner den modernistiske litteraturen peker snarere tilbake til romantikken enn realismen. I poesien innevarsles modernismen blant annet ved fremveksten av prosadikt og frie vers, og bruk av tradisjonelt sett upoetiske motiver og temaer.²⁹

Et annet kjennetegn ved modernistisk prosa er at den bryter strukturen med den tradisjonelle kronologiske historien og at det eksperimenteres med perspektivbruk og beskrivelser av personens indre liv, ved hjelp av bevissthetsstrømteknikken. Handlingen bryter sammen. I *Sult* blir dette tydelig, det er ikke handlingsaspektet som er viktig, men den tilstanden hovedpersonen befinner seg i. I en viss forstand kan man si at språket selv blir hovedperson i fortellingen. Forfatterne hadde behov for et nytt språk, et språk som kunne beskrive disharmonien og virkeligheten, som ble opplevd som splittet og uten sammenheng, og mennesket blir fremmedgjort. Modernistene kunne ikke erkjenne og fastholde virkeligheten i et normalt hverdagspråk. De ville frigjøre seg fra det etablerte tradisjonelle uttrykk. Modernismen skulle gå bort fra samfunnsproblemer og over til fantasi og beskrivelse av den indre virkelighet, med andre ord – individets opplevelse. Bruddet med tradisjonelle uttrykksformer fikk gjennomslag på bred front, som blant annet ved å forstå og eksperimentere med de dunkle sammenhenger og ukjente områder av menneskets tilværelse. Ved å bruke bildespråk (symboler, metaforer etc.) forsøkte modernistene å skape en helhetsforståelse.

²⁸ Andersen, *Modernisme*, 10

²⁹Jacob, Christian, Unni, *Litteraturvitenskapelig leksikon*, 142

Virkeligheten oppleves som splittet og atomisk og mennesket som fremmedgjort og tingsliggjort. – Men disse vilkår fortrænges ikke; de fastholdes i en konfrontation med virkeligheten.³⁰

En verden, der oppleves som splittet og sammenhengsløs, kan logisk nok ikke fastholdes i et klart, entydigt hverdagsprog. Derfor får modernismen sproglig sin sprængte form: ætningsbygningen er opløst, ordvalget er nyt og overraskende, vi glider fra det ene billedplan til det andet efter en tilsynelatende fri assosiasjonsteknikk ("stream-of-consciousness").³¹

Knut Hamsuns forhold til modernistisk litteratur kan gjenfinnes i hans flukt fra konvensjonelle former, med fokus på menneskets ubevisste sinn, med andre ord skildring av hovedpersonens tanker og følelser. Han uttrykte sine følelser og sin mening om verden gjennom hovedpersonene han skapte i sine romaner.

I norsk litteratur er det vanlig å knytte begrepet bevissthetsstrøm eller *stream of consciousness* til Hamsuns framstilling av hovedpersonens indre liv i romanen *Sult*. Multiplisiteten og teorien om jeg-instanser i det enkelte subjekt var en forestilling som ble utviklet og systematisert av Sigmund Freud.

I sin psykoanalyse, slik teorien fremkom i *Das Ich und das Es* (1923), opererte han med et jeg, et overjeg og et id som befant seg i permanent spenning. Overjeget preges av sosialiseringens instansene, oppdagelsen og kulturens verdikodeks. Id er driftenes og lystenes udisiplinerte begjær. [...] Også i den frie assosiative samtale kunne underbevisste motiver røpe seg, og de frie assosiasjoner lignet et stykke på vei bevissthetsframstillingen i modernistiske romaner, den såkalte "eller stream of consciousness."³²

På begynnelsen av 1900-tallet, i tiåret før første verdenskrig, var det forfattere som Ezra Pound, Filippo Marinetti, James Joyce, og Guillaume Apollinaire som tok i bruk modernistiske teknikker som bevissthetsstrøm teknikken. På denne måten ble modernistiske trekk som allerede

³⁰ Fischer Hansen, Jens Anker Jørgensen, Knud Michelsen, Jørgen Sørensen, Lars Tonnesen, *Litteraturbogen*, (København: Gyldendal, 1992), 559

³¹ Hansen, Jørgensen, Michelsen, Sørensen, Tonnesen, *Litteraturbogen*, 559

³² Andersen, *Modernisme*, 38, 39

var sett i visuell kunst, tatt i bruk i litteraturen. Begrepet *stream of consciousness* eller bevissthetsstrøm er en litterær teknikk som i stor grad setter fokus på en indre synsvinkel. Bevissthetsstrøm er den frie strøm av tanker og forestillinger, assosiasjoner, inntrykk og følelser som til stadighet passerer gjennom et menneskes bevissthet.³³

Å skrive om hovedpersonens tanker eller samtaler med seg selv ble en tendens i den modernistiske skjønnlitteratur. James Joyces roman *Ulysses* og Mary Blooms 40 sider lange monolog, pekes ofte på som det mest kjente eksemplet på stream of consciousness. Teknikken nådde toppen og ble standard mot slutten av 1930-årene.

³³ http://www.snl.no/stream_of_consciousness 23.11.2010

Hamsuns litterære prosjekt

Hamsun hadde en idé om å skape litteratur med særlig blikk for de sammensatte individer. Han tok for seg det 20. århundres skildringer av enkeltmenneskets sjeleliv i det moderne samfunnet. Han ønsket en litteratur som unngikk å være sosialt moraliserende, men derimot konsentrerte seg om underbevissthetens reaksjoner. Hamsun var veldig opptatt av det ubevisste med følelser og sjelens dype mysterier.

Hamsun hatet det materialistiske verdensbillede, ikke ut fra noen opplevelse av åndelige realiteter, men ut fra en rent sjelelig reaksjon, en blodets blinde protest mot knokkelmannens regimenter - et hat som kanskje er farligere enn noen enn så fantastisk materialisme, fordi det leder til en enda dypere nedverdiggelse av mennesket: hatet til menneskets villfarelse blir til sist et hat til mennesket selv, kampen mot tankens fall blir til en kamp mot tanken, og således overtar reaksjonen radikalismens karakter.³⁴

Hamsuns tekster er ofte lange, indre monologer som gjengir hovedpersonens bevissthetsstrøm. Hans romaner handler om menneskets mørke natur presentert med voldsom intelligens og lidenskap. Hamsun skriver tekster som er komplekse, mangfoldige og fokusert på det ensomme mennesket. Hans litteratur er en slags protest mot datidens realistiske litteratur og mentalitet. Hos ham kan fokuset på hovedpersonen også tolkes som et tegn på motstand. Hamsun reagerte sterkt på den moraliserende og realistisk fokuserte, skandinaviske litteraturen på 1800-tallet, særlig verkene til forfattere som Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie. Hamsun fokuserte i sine litterære foredrag like etter utgivelsen av *Sult* på sin motstand mot sosiale problemer i litteraturen.³⁵ Derfor er handlingen i *Sult* konsentrert om hovedpersonen uten tanke på eventuelle spørsmål om sosial urettferdighet eller politikk.

Knut Hamsun tar klart avstand fra realismens og naturalismens skildring av romanhelter og praksis. I de litterære foredragene *Norsk Litteratur*, *Psykologisk Litteratur* og *Modelitteratur* formulerer Hamsun kravene til en ny psykologisk litteratur. Hamsun bruker disse tre foredragene til å vise oss hva som gjør ham forskjellig fra de fire store. Han gir et klarere uttrykk for hva han

³⁴ Aasmund Brynildsen, *Svermeren og hans demon*, (Oslo: Dreyers forlag, 1973), 33

³⁵ Knut Hamsun, *Paa turné. Tre foredrag om litteratur*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1960), 33

tar avstand fra enn for hva han vil sette i stedet. Han skal forsøke " [...] paa at skildre den sammensatte Ukarakter, Temperamentmenneske, den splittede og disharmoniske Sjæl, i stedet for Nordmannen, Typen og Karakteren [...]".³⁶ I foredraget *Norsk Litteratur* beskriver Hamsun sin forståelse av den norske samtidslitteraturen. Han hevder:

Vore forfattere har interessert sig mere for Samfundet end for Individerne; at tjene Samfundet og Borgernes Vel er deres dybt hæderlige og menneskelige Mission; og dette har gjort dem til praktiske Politikere og Samfundsreformatorer fremfor noget andet, og gjort dem til Menneskevenner meget mere end til Menneskekendere.³⁷

I foredragene mente Hamsun at Norges største forfatter, Bjørstjerne Bjørnson er "Folkedigter, intet andet end *Digter for Samfundet, Demokratiet og Folket*. Intet andet, Han er pedagog for store barn."³⁸ Alexander Kielland er "Underoldningskribent"³⁹ han er "Samfundets, ikke Sjælens skilder."⁴⁰ Jonas Lie "er en kær Ven, som besøger os hvert Aar og underholder os med Fortællinger, naar Lampen brænder om Aftenen."⁴¹ Mens Henrik Ibsen, det moderne dramaets far "er Samfundsforfatter som de andre; hvad der fortrinsvis interesserer ham er Spøragsmaal, individuelle og sociale Spøragsmaal."⁴² Han mener at Ibsen aldri behandler individets problem fra et psykologisk ståsted. Han hevder at individets problem hos Ibsen alltid står i forbindelse med det sosiale." Hele Rækken af Skebner hos hans Hovedfigurer strejfer paa en eller anden Maade et Samfundsanliggende."⁴³

Hamsun er kjent som en av dem som innledet nyromantikken i 1890-årene med sine nordlandsromaner. Nyromantikken viste interesse for å studere det psykiske, det overnaturlige såvel som det mystiske og intuisjonen. Nyromantikken tok et oppgjør med idealene fra realismen og satte en ny standard for tekster med tilbakeblikk på romantikken. I stedet for å være samfunnskritisk, beskrive sosiale klasser og forskjellige verdsett, tar nyromantikken

³⁶ Knut Hamsun, *Paa turné. Tre foredrag om litteratur*. (Oslo : Gyldendal Norsk Forlag, 1960), 42

³⁷ Hamsun, *Paa turné*, 24

³⁸ Hamsun, *Paa turné*, 26

³⁹ Hamsun, *Paa turné*, 31

⁴⁰ Hamsun, *Paa turné*, 30

⁴¹ Hamsun, *Paa turné*, 39

⁴² Hamsun, *Paa turné*, 33

⁴³ Hamsun, *Paa turné*, 33

utgangspunkt i det psykologiske i enkeltpersoner. En annen konsekvens av nyromantikken oppblomstring er forsøket på å bevise at kunsten i sin form og sitt innhold kan eksistere for seg selv, uavhengig av sosiale eller moralske interesser.

Industrialiseringen, den raske veksten av byer og gjennombruddet for kapitalismen hadde allerede begynt å sette sine spor på psyken og livet til norske bønder og handelsfolk, som ble tvunget til å akseptere nye idealer, individualismen og rasjonaliseringen. Kampen for personlig frihet endte ofte i isolasjon og forvirring. Bohemene sto ofte overfor en ganske trist skjebne. Den nye forandringen, som kom som en reaksjon på skuffelsen i den industrielle utvikling, begynte å transformere naturalismen mot nyromantikken. Forfatterne i Norge unngikk å skrive om de sosiale problemene og satte fokus på en individorientert litteratur. En konsekvens av dette ble at mange kunstnere trakk seg vekk fra et samfunn man delvis foraktet og mistrodde, og gikk inn i sin egen psyke ved overgangen til 1890-årene utviklet det seg gradvis en tendens til å forlate den samfunnsorienterte litteraturen til fordel for en langt mer individorientert diktning. Målet var ikke lenger å avdekke årsakene til enkeltindividets elendighet gjennom samfunnskritisk diktning. Tvert i mot var det dikterens oppgave å fordype seg i sinnets labyrinter.⁴⁴

Den nye romantikken var ikke lik den gamle. Nyromantikken var jeg-sentrert, men uten overdrevne forestillinger om dikteren. Den var heller ikke nasjonal eller særlig religiøs. I likhet med de tidligere romantikerne, var nyromantikerne opptatt av fantasi, av det irrasjonelle, det mystiske og uforklarlige. Nyromantikken innebar en økt interesse for lyrikk, folkediktning, naturmystikk, det ubevisste sjeleliv og for nye litterære motiver og teknikker.

Det er vanlig å betrakte nyromantikken ikke bare som en nostalgisk gjenoppvekking av romantikken, men like mye som en forberedelse til modernismen.⁴⁵ Nyromantikken blir gjerne regnet som et 1890-tallsfenomen, som dabbet av etter århundreskiftet. Knut Hamsuns første romaner anses tradisjonelt som nyromantiske bøker, men med Atle Kittangs studie *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromaner fra Sult til Ringen sluttet* har det blitt svært vanlig å se dem som modernistiske verker.

Slutten av det 19. århundre var preget av gjennombrudd og endringer i hele det skandinaviske samfunnet: arbeiderbevegelser, nasjonale bevegelser såvel som kvinners rett til å

⁴⁴ Rolf Nyboe Nettum, *Generasjonen fra 1890-årene* i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie. Fra Hamsun til Falkberget*. Bind 4. (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1995), 132

⁴⁵ Lothe, Refsum, Solberg, *Litteraturvitenskapelig leksikon*, 157

stemme og rett til arbeid. Slutten av det 19. århundre er begynnelsen til den endelige dannelsen av det moderne mennesket og begynnelsen på modernismen. Modernismen uttrykker en ”moderne”, gjerne desillusjonert, søkende og angstfylt livsholdning. Modernismen, sett som en bevisst estetisk retning, prøver å avbryte forbindelsen til fortiden og kunsthistorien. Modernismen er på jakt etter en rå og primitiv inspirasjon som gjenspeiler rene og grove følelser. Modernismens holdning til skjønnhetens klassiske ideer er aggressiv, og den kritiserer realismens virkelighetsgjengivelse.

En av faktorene som bidrar til at Hamsun var svært interessert i det moderne, er at han i sitt lange liv var vitne til mange store forandringer i samfunnet. Hamsun opplevde perioden med industrialisering og modernisering i Norge – en periode da Norge gikk fra å være et bondesamfunn til å bli et urbant industrisamfunn. I løpet av sitt liv gjennomgikk Knut Hamsun en radikal prosess med modernisering. Hans litterære verker vitner om de store økonomiske, sosiale og politiske endringer som preget livet hans. Han ble kjent for sin insistering på at vanskelighetene med det menneskelige sinn bør være den viktigste gjenstand for moderne litteratur. Mange modernister omfavnet den moderne, urbane kulturen, men Hamsun eksperimenterte og introduserte den psykologiske romanen. Slik beskriver han hvordan man bør studere den moderne menneskesjæl i sitt foredrag *Psykologisk litteratur*:

En nutidpsykolog vil ikke gaa ud fra Menneskesjælen som en firkantet Bygning ret op og ned, afdelt i tre fire Rum, hvori de menneskelige Hovedfølelser holder til, men som en Verden af Net og Celler og Afkroge og underfulde Dyb, hvori alt lever og bevæges og veksler.⁴⁶

Den unge Hamsun så på seg selv som avantgarde-forfatter. Selvbevisst og arrogant gikk han til angrep på generasjonene før ham: Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie. I karikaturen av Andreas Bloch⁴⁷ ser vi et bilde av den unge forfatteren Knut Hamsun som slakter Norges største diktere. Han holder et sverd, og tross blodbadet er han hedret og beundret av mange unge

⁴⁶ Hamsun, *Paa turné*, 6

⁴⁷ Rolf Nyboe Nettum: Generasjonene fra 1890-årene i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie. Fra Hamsun til Falkberget*, 4 bd. (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1995), 133

kvinner. "Modernismen er et formopprør innen kunstinstitusjonen. Avantgardismen er derimot, i følge professor Peter Bürger, et opprør mot selve institusjonen kunst."⁴⁸ I 1920 da, Hamsun var på høyden av sitt forfatterskap og sin berømmelse, sa han at "Det var *de unge* han ville henvende seg til, det var dem han ville takke, ikke de gamle gubbene i Svenska Akademiet."⁴⁹

Men jeg våger det ikke mere ... Jeg er blitt tykk av ære og rikdom i Stockholm i dag – javel, men jeg mangler det viktigste, det eneste, jeg mangler ungdommen ... Uansett hva jeg burde nå – det vet jeg ikke – uansett hva som passer best – det vet jeg ikke – jeg tømmer mitt glass for Sveriges ungdom, for all ungdom, for alt ungt i livet.⁵⁰

⁴⁸ Lothe, Refsum, Uni Solberg, *Litteraturvitenskapelig leksikon*. 2. utg, 143

⁴⁹ Øystein Rottem, *Biografien om Knut Hamsun*. (Oslo: Gyldendal Tiden, 1998), 90

⁵⁰ Rottem, *Biografien om Knut Hamsun*, 90

Kapittel III

Analyse av *Sult*

Skaperen av den psykologiske roman

Sult er en monolog som forteller om en kjempende kunstner. Boka regnes som et av Hamsuns mest selvbiografiske verk. Gjentatte ganger understreket Hamsun at *Sult* ikke må betraktes som en roman og heller ikke behandles som sådan. I et brev til forretningsmannen og forleggeren Johan Sørensen nevner han "I de sidste Uger har jeg maattet binde et Tørklæde om min venstre Haand mens jeg skrev, fordi jeg ikke kunde taale mit eget Aandedrag imot den" - akkurat som helten i *Sult*.⁵¹

Romanen *Sult* regnes også som en av de første eksemplene på psykologisk litteratur som tar i bruk bevissthetsstrømteknikken, som senere ble utviklet av forfattere som Virginia Woolf og James Joyce. Hamsun valgte å skrive om hverdagslige og banale aktiviteter og opplevelser. Han insisterte på at det menneskelige sinn burde være den viktigste gjenstand for moderne litteratur. Det er her, i romanen *Sult*, at Hamsuns eget litterære program ble satt ut i praksis:

[...] som moderne Psykolog skal jeg belyse og forhøre en Sjæl. Jeg skal belyse den paa kryds og tvers, fra alle Synspunkter, i hvert hemmeligt Hul; jeg skal spidde den vageste Rørelse i den paa min Naal og holde den op til min Luppe, og jeg vil netop med Forkærlighed undersøge de fineste Zitringer, jeg vil banke meg frem og lytte til hver sagte Lyd.⁵²

⁵¹ Robert Ferguson, *Gåten Knut Hamsun*, (Oslo: Aventura, 1987), 111

⁵² Knut Hamsun, *Paa turné. Tre foredrag om litteratur*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1960), 70

Det som er viktig ved denne teknikken er at den er nesten uten handling og karakterutvikling. I stedet fokuserer fortellingen på tanker hos hovedpersonen, som bor i Kristiania i håp om å oppnå suksess. At handlingen bryter sammen, og at det eksperimenteres med beskrivelser av hovedpersonens indre liv er etter mitt syn et typisk modernistisk trekk ved romanen. *Sult* kom ut 5. juni 1890. 121 år senere er denne boken en klassiker verden over og anses som del av "kanon" i den norske litteraturen. Hamsun utforsket utrettelig mulighetene for å overskride litterære konvensjoner for å kunne gi en mer fullstendig kvalitet og intensitet i opplevelsen av bevisstheten. Begynnelsen av det tjuende århundre markerte et viktig øyeblikk i romanens historie.

Slik begynner Dagbladets anmeldelse av *Sult* 12. juni 1890.

En ny Personlighed og en ny Stil i Literaturen! Et nervøst uroligt Temperament og en Sprogets Virtuos! Det er de indtryk, "Sult" gir af sin Forfatter. Han har sigtet dristigt. De vante literære Veje har han ikke villet gå, men opsøgt de bratteste Stier, de, som de store Russere og Franskmand gaar for at naa frem til det højeste i psykologisk Fremstilling. Hamsun traækker dog ikke i deres Spor. Han gaar sin egen Vej.⁵³

Romanens status og fremtid ble et objekt for konstant debatt blant forfattere og kritikere, som lurte på hvordan den moderne litteraturens form og tema burde reagere på form og opplevelse av det moderne verden, som et resultat av samfunnsendringer. Modernistisk prosa var eksperimentell eller nyskapende i sin form og avvek på mange måter fra tidligere skrivemåter. Den modernistiske fiksjon viste interesse for bevisstheten, men også for underbevisstheten og den ubevisste oppførsel hos mennesket. Derfor er strukturen i de objektive ytre hendelser, som er karakteristisk for tradisjonell narrativ form, redusert eller fjernet fullstendig for å gi rom for introspeksjon, analyse og konklusjoner. Den modernistiske roman har ingen virkelig begynnelse, den gir oss detaljerte bilder av hovedpersonens indre liv og ender som regel tvetydig; den levner leseren med åpne tanker og ideer om hovedpersonens skjebne. Det at fokuset faller på individets subjektive bevissthet og tanker ble den viktigste funksjonen til den modernistiske romanen. Deretter brukes hovedpersonens bevissthet som middel for

⁵³ Nils Magne Knutsen, *Norske forfattere i nærlys. Hamsun*, (Oslo: Aschehoug, 1975), 17

å overføre innholdet i romanen. I dette tilfellet er hovedpersonens tale ikke sensurert. Den styres ikke av rasjonell kontroll og er heller ikke underordnet logikk. Disse elementene er godt synlige i romanen *Sult*.

Jeg indbildte meg å ha funnet et nytt ord. Jeg reiser meg opp i sengen og sier: Det finnes ikke i sproget, jeg har oppfunnet det, *kuboå*. Det har bokstaver som et ord, ved den søtteste Gud, mand, du har oppfunnet et ord ... *kuboå* ... av stor grammatikalsk betydning.⁵⁴

Jeg gjorde de mest fortvilede anstrængelser for å finne et ord som var stort nok til å betegne meg dette mørke, et ord så grusomt stort at det kunne sværte min mund når jeg nevnte det. Herregud hvor det var mørkt! Og jeg bringes igjen til å tenke på havnen, skibene, de sorte, uhyrer som lå og ventet på meg. De vilde suge meg til seg og holde meg fast og seile med meg over land og hav, gjennom mørke riker som ingen mennesker her set. Jeg føler meg ombord, trukket tilvands, svævende i skyerne, dalende, dalende ...⁵⁵

Det første som fanger leserens oppmerksomhet i *Sult* er enkelheten. Leseren blir staks tatt med til et løfstrom for å møte den navnløse skribenten som ligger i sengen og leser annonserne i avisene som rommet er tapesert med.

Hamsun bruker den psykologiske romanen for å uttrykke sitt syn på virkeligheten og sin subjektive opplevelse av livet. Hamsun tar ikke hensyn til ytre hendelser i seg selv, men er interessert i den subjektive opplevelsen av den ytre virkelighet. Ofte beskriver Hamsun denne subjektive opplevelsen i form av et umiddelbart sjokk eller en følelse uavhengig av konvensjonelle uttrykksformer. De subjektive opplevelsene var i følge Hamsun ment å symbolisere en slags indre renselse hos hovedpersonen. Vi kan snakke om en estetisk katarsis, det vil si en åndelig og moralsk rensing som oppstår helt spontant og individuelt som dokumentasjon av en mental tilstand og en ekstrem individualisme.

Den danske litteraturviteren Georg Brandes fant romanen for monoton. Hamsun var skuffet over denne reaksjonen og svarte med et brev til Brandes der han forsvarte at "Der er fra

⁵⁴ Knut Hamsun, *Sult* i samlingen Hamsuns beste – ungdomsverker, (Trondheim: Gyldendal, 2006), 54

⁵⁵ Hamsun, *Sult*, 56

første til sidste Side heller ikke gentaget en eneste Følelse, d.v.s. ingen, ingen er lig den foregaaende og efterfølgende."⁵⁶

Tittelen

Gjennom historien har både menn og kvinner kjempet for å oppnå uoppnåelige mål i et intolerant samfunn. Forfattere har ofte brukt dette temaet for å skape historier som forteller om hvordan hovedpersoner takler motstand, prøvelser, utfordringer og hindringer i samfunnet. Den manglende evnen til å bli kvitt fordommer er mange ganger illustrert med sulten som metafor. Folk lider ikke kun av fysisk sult, men også åndelig sult. De lider under et behov for å være fulle av liv. Sult er et begrep som ofte er definert som den fysiske følelsen av behovet for å spise.⁵⁷

Knut Hamsuns roman *Sult* handler om noe helt annet, den handler om en mer kompleks betydning av ordet. Den navnløse hovedperson sulter etter åndelig føde. Han sulter etter berømmelse, omdømme og ære. Det synes som om sulten skaper en sterkt kontrollerende fantasi i hovedpersonens sinn som noen ganger grenser til paranoia. Denne tilstanden tvinger ham i retning av en uunngåelig fiasko og en fremmedgjøring som til slutt avdekker den triste sannheten om kunstneren. Sannheten er at han aldri var en kunstner. Han var et uredelig utskudd som ønsker å bli forfatter og kjemper for å overleve dagen gjennom en billig solgt artikkel. Til slutt, etter at han går ombord på båten "våt av feber og mathet"⁵⁸, forlater han Kristiania "for denne gang."⁵⁹ I sin bok *Den modernistiske Hamsun*, kommenterer Walter Baumgartner en anmeldelse av en ny tysk oversettelse av *Sult* fra 1997 i avisen *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Av artikkelen går det fram at kritikeren behandler *Sult*-temaet uten allegoriske eller samfunnkritiske sidehensyn, men som en "ekstrem situasjon som brukes til å vise hva mennesket er for slags ting". "Anmelderen berømmer "klovneriene" og den nøyaktige registreringen av omverdenen i

⁵⁶ Walter Baumgartner, *Den modernistiske Hamsun. Medrivende og frastøtende*. Oversatt av Helge Vold. (Oslo: Gyldendal, 1998), 52

⁵⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/Hunger> 22.05.2010

⁵⁸ Hamsun, *Sult*, 50

⁵⁹ Hamsun, *Sult*, 150

en tekst som i sin helhet danner "en tilstandsbeskrivelse av mennesket i en verden der mennesket vies liten oppmerksomhet."⁶⁰

Hele dette ytre landskapet som skifter fra lys til mørke i hele romanen uten å ha noen tilsynelatende objektiv karakter, er en utstråling som kommer innenfra hovedskikkelsen og avspeiler hans egen grenseløse bitterhet over en virkelighet som han en gang sprang så strålende i møte og nå holder på å gå under i, ikke bare fysisk, men også menneskelig og moralsk, skriver Jan Marstrander.⁶¹

Miljøet

Handlingen i boken foregår fra høsten til vinteren i Kristiania, på midten av 1880-tallet. Kristiania var under forandring på den tiden. Folk begynte å flytte fra landet og inn til de store byene for å søke lykken. På slutten av 1800-tallet var Kristiania en liten by i forhold til andre hovedsteder i Europa, men den var på vei til å bli en moderne europeisk storby. "Fra slutten av 1870-årene, da Kristianias indbyggere er naadd over de 100 000, føler hovedstaden sig som storby i motsetning til alle andre norske byer, og storbyfornemmelsen, interessen for bylivet, for gater og kaféer, for sociale og økonomiske brytninger, trenger ind i vor kunst og litteratur, skriver Bull."⁶²

I *Sult* skildrer Hamsun hovedstaden – Kristiania, ikke bare som heltens miljø og omgivelser, men også som en slags autoritet som på et vis dikterer hvordan hovedpersonen skal oppføre seg. *Sult*-helten hører ikke til denne byen, men hans ambisjon om å bli forfatter er så stor at han blir nødt til å leve og sulte blant Kristianias fattigste. Han er sulten, ensom og ulykkelig. Det er nettopp vandringen gjennom byen som hjelper ham til å flykte fra den hverdagslige ensomheten. Kontakten med mennesker fascinerer ham og slipper fantasien hans

⁶⁰ Baumgartner, *Den modernistiske Hamsun*, 55

⁶¹ Jan Marstrander, *Det ensomme menneske i Knut Hamsuns dikning*, (Oslo: Det Norske Studentersamfunds Kulturutvalg, 1959), 18

⁶² Francis Bull, *Fra litteraturen om Kristiania, Kristiania*, (red.) Oskar Braaten m.fl, (Kristiania: Cappelen, 1918), 62. Her sittert etter Tone Selboe, *Litterære vaganter. Byens betydning hos seks kvinnelige forfattere*. (Oslo: Pax Forlag, 2003), 53

fri. Som forfatter finner han ut at å vandre rundt i Kristianias gater føles befriende og er en slags gratis underholdning, men samtidig en kilde til inspirasjon for hans arbeid. Bortsett fra en kort tur til Bogstadskogen, holder den havnløse helten seg til Karl Johans gate og området rundt: Slottsparken, Universitetsgaten, Stortorget, Jernbanetorget. I nord kommer han til Pilestredet, Vår Frelzers Gravlund og St. Hanshaugen. Han beveger seg altså kun i de urbane strøkene, for det er bare i byen hvor han kan søke hjelp.

Klokken var ni. Vognrammel og stemmer fylde luften, et uhyre morgenkor blandet med fotgjængernes skritt og smældene fra kuskenes svøper. Denne støierende færdsel overalt oplivet mig straks og jeg begyndte å føle mig mer og mer tilfreds. Intet var fjærnere fra min tanke end bare å gå en morgentur i frisk luft. [...] Jeg gav mig til å iagttå de mennesker jeg møtte og gik forbi, læste plakaterne på væggene, mottok indtryk fra et blik slængt til mig fra en forbifarende spurvogn, lot hver bagatel trænge ind på mig, alle små tilfældigheter som krysset min vei og forsvandt.⁶³

Boken begynner med den kjente setningen, som beskriver Kristiania på slutten av 1800-tallet.

Det var i den tid jeg gik omkring og sultet i Kristiania, denne forunderlige by som ingen forlater før han har fåt mærker av den...⁶⁴

Noen ganger hender det at vi hater eller at vi forelsker oss i en by uten engang å vite hvorfor, uansett om vi har bodd i denne byen i lengre eller kortere tid, eller om vi besøker den for første gang. En god eller dårlig opplevelse kan ofte påvirke våre følelser overfor en bestemt by. Byen kan sammenliknes med mennesker, den kan være kjær, sjarmerende eller frastøtende. Man kan forelske seg i den ved første blick eller skape et varig vennskap. Byen er et levende

⁶³ Hamsun, *Sult*, 11

⁶⁴ Hamsun, *Sult*, 9

vesen, hvor summen av alle egenskapene til innbyggerne, alle de kulturelle, historiske og antropologiske forskjellene, pulserer sammen.

Når man snakker om forholdet mellom byen og litteraturen, kan man ikke utelate sammenlikningen mellom *Sult*-heltens vandring og flanøren, som er en glimrende metafor for forholdet mellom mennesket og dets urbane miljø. Flanøren er selve symbolet på urbanitet og som sådan, overlever han gjennom litterære verk på lang sikt. "I 1800-tallsromanen er han en velkjent skikkelse; hos Balzac er for eksempel flanøren et tidstypisk bilde på en bestemt måte å betrakte og spasere på."⁶⁵ På slutten av det 19. århundre, var han en svært populær litterær helt.

Charles Baudelaire regnes for å ha introdusert og utviklet flanøren. "For ettertiden er det imidlertid først og fremst Charles Baudelaire og Walter Benjamin som på hver sin måte har gitt denne figuren litterær og historisk tyngde", skriver Tone Selboe i sin bok *Litterære vanganter*. Betegnelsen flanør (*flâneur*) er fransk, men verbet *flaner* kommer faktisk fra det gammelnorske *flana*.⁶⁶ En flanør representerer en dagdriver som tar spaseturer i det urbane landskapet og finner i det en mystisk opplevelse, hovedsakelig forårsaket av visuelle effekter. I storbylitteraturen er den såkalte flanøren en kjent skikkelse, byvandrerer som skildrer sin formålsløse slentring i gatene og alt det han observerer, skriver videre Selboe. Hun også påpeker at "flanøren kan betegne både "helten" og den som produserer "flanerier" – skisser fra samtidens liv."⁶⁷

Jaget navigerar efter Vor Frelsers tårn med tornklockan (läsaren får hela tiden veta vad klockan är), och Jernbanetorget, Akershus festning, Stortorvet, Rådhuset och Slottsparken bildar til och med ett exakt zick – zack – mönster på Oslokartan, med den långa gatan Pilestrædet som ett inåtbuktande tak över sig i väster, och hamnen med vattnet ut mot havet, som et golv i öster. Och det gungar, men svältdeliriet till trots är platserna återkommande och desamma, och finns där än i dag – Kristiania står där den står.⁶⁸

Han opplever denne vandringen som en estetisk og noen ganger erotisk glede. Han beveger seg gjennom byen, kommer i kontakt med andre mennesker og samtidig samler han

⁶⁵ Tone Selboe, *Litterære vanganter. Byens betydning hos seks kvinnelige forfattere*. (Oslo, Pax Forlag, 2003), 199

⁶⁶ Selboe, *Litterære vanganter*, 199

⁶⁷ Selboe, *Litterære vanganter*, 199, 200

⁶⁸ Henrik Petersen, Etterord i Knut Hamsun *Svält*, (Sundbyberg: Skri, 2007), 220

observasjoner til senere artikler. Ofte vandrer han gjennom de samme gatene, ikke som en observatør av det moderne liv i storbyen, men på grunn av sulten. Han strever med å selge avisartikler for å få nok penger til å kjøpe seg mat. Han lever under så undervanskelige kår at han har blitt tvunget til å selge en del av klærne sine. Etter hvert blir han så desperat at han prøver å selge knappene på frakken sin for å skaffe seg penger. Det er derfor vi ikke kan si at *Sult*-skikkelsen alltid nyter sine turer i byen. Han er rastløs og prøver å skaffe seg penger.

I løpet av det 19. århundre var betegnelsen flanør vanligvis relatert til Paris som betyr at flanør – skikkelsen finnes i de fleste romaner skrevet av forfattere som tilhører modernismen, og romanen *Sult* er intet unntak. I litteraturforskningen står denne figuren for et kreativt prinsipp, og har en stor rolle i forskningen på den moderne romanen. På den måten kan romanen sammenliknes med byen, slik at leseren gjennom leseprosessen kan tolkes som en slags flanør.

Komposisjonen

Sult er en dyp og intens roman som forteller om hovedpersonens kamp for å overleve fysisk og mentalt. Hele fortellingen fokuserer på virkningene av en intens tilstand, sulten i psyken til en mann. I tillegg til å være en studie av den psykologiske effekten som sulten fremkaller hos hovedpersonen, er Hamsuns roman også et verk om protest. I denne romanen fremstiller Hamsun en person som ikke klarer å finne seg til rette i fellesskapet, det vil si en outsider. En *outsider* er et engelsk begrep som dekker det å være på utsiden av noe.⁶⁹ Vanligvis brukes ordet i en sosial betydning. I daglig norsk beskriver det individer som av en eller annen grunn er vurdert som utenfor det ”gode selskap”. I samfunnsvitenskapen kan det også vise til en som er observatør og uavhengig ikke-deltaker i en gitt gruppe eller i et gitt samfunn. I denne romanen presenterer Knut Hamsun en observatør, et menneske som står utenfor de konvensjonelle og kulturelle miljøene i datidens samfunn. Begrepet outsider passer den navnløse helten bra fordi han manifesterer en ekstrem mental tilstand som resultat av sult og ukonvensjonelle ideér. Selv om det er svært vanlig å betrakte *Sult* som en selvbiografisk roman som trekker veksler på Hamsuns perioder med lidelse, ensomhet og kamp, både som barn og senere som kunstner, er *Sult* også et litterært

⁶⁹ <http://no.wikipedia.org/wiki/Outsider> 22.05.2010

eksperiment. Som et slikt eksperiment beskriver boken en kunstner og helt som kjemper for å overleve, mens han samtidig prøver å opprettholde sine kunstneriske tanker og sin inspirasjon.

Jeg gav mig til å iagttå de mennesker jeg møtte og gik forbi, læste plakatene på væggene, mottok indtryk fra et blik slængt til mig fra en forbifarende sporvogn, lot hver bagatel trænge ind på mig, alle små tilfældigheder som krysset min vei og forsvandt.⁷⁰

Delt inn i fire deler som er svært like i form, innhold og stil, følger *Sult* en navnløs forteller som forsøker å finne mat, losji og arbeid mens han drømmer om å bli forfatter. I stedet befinner han seg alene, har ingen steder å bo og ingenting å spise. Alene i storbyen når hovedpersonen katastrofen i slutten av hver av de fire delene av boka. Han blir reddet i siste minutt av tilfeldige hendelser, som for eksempel: salg av en artikkel eller hjelp fra en gammel venn. Til slutt blir han reddet av en jobb på et skip som tar ham bort fra ødeleggelsen i byen.

Sult, ofte sett som Hamsuns litterære gjennombrudd, er en eksperimentell, nyskapende roman både i form og tematikk. I stedet for å fremstille en ytre virkelighet typisk for den tradisjonelle romanen, faller fokuset i *Sult* på beskrivelsene av hovedpersonens indre liv ved hjelp av bevissthetsstrøm, noe som er typisk for en modernistisk roman. Uten en virkelig begynnelse fortsetter fortellingen om den navnløse helten, uten klar kronologisk handling og med individet og hans følelser i fokus. Handlingen avsluttes hver gang hovedpersonen får i seg mat. Det ser ut som om handlingen ikke er avhengig av det som foregår mellom stykkene, etter at *Sult*-helten er blitt reddet av rene tilfeldigheter. Handlingen i boken er som nevnt delt i fire deler som bygger på hverandre med noen ytre handlinger. I stedet konsentrerer Hamsun seg om den indre handlingen som foregår i hovedpersonens eget hode. Språket er lett å lese, levende og beskrivende. Leseren får aldri vite navnet på den navnløse skribenten.

⁷⁰ Hamsun, *Sult*, 11

Jeg-fortelleren

Som jeg har nevnt tidligere, handler romanen *Sult* om en navnløs ung skribent som strever med å finne sin plass som forfatter i samfunnet. Romanen er skrevet i jeg-form, og det gir den nærhet og intimitet. Jeg-formen gir videre forfatteren mulighet til å vise fram hovedpersonens humoristiske trekk, refleksjoner, stemningsliv, fantasier og skarpe iakttakelsesevne. Jeg-formen og heltens anonymitet forsterker følelsen av at han er isolert fra den ytre verden og fremfor alt lever et intenst indre liv – et fantasiliv. Denne jeg-fortelleren er ikke bare en passiv formidler av handlingen, men også handlingens hovedperson. Der er også han som vurderer og beskriver begivenhetene og virkeligheten fra sitt ståsted. Dette betyr at det er han som bestemmer hvilke situasjoner, opplevelser og karakterer som skal bli en del av handlingen.

Sult er en jeg-roman hvor det fortellende "jeg" og det opplevende "jeg" er identiske; "... det spontane, umiddelbare instinktmenneske, et medium for impulser og nervebevegelser, og det reflekterende, iakttagende "over-jeg", som prøver å holde styr på sitt alter ego."⁷¹

Og uten tøiler løp min tanke ut på vildsomme veier. Jeg var mig stadig bevisst at jeg talte usammenhengende og jeg sa ikke et ord uten at jeg hørte og forstod det. Jeg sa til mig selv: Nu snakker du usammenhengende igjen! Og jeg kunne dog ikke hjelpe for det. Det var som å ligge våken og tale i søvne. Mit hode var let, uten smærte og uten tryk og mit sind var uten skyer. Jeg seilet avsted og jeg gjorde ingen motstand.⁷²

Den narrative effekten i en fortelling som *Sult*, er avhengig av fortellerens eksistensielle motivasjon. Denne effekten kan oppnås ved at fortelleren forsøker å se inni seg selv og gjennom seg selv. Fortelleren er en karakter som på samme tid er en del av fortellingen og en stemme som forteller historien om seg selv. På denne måten blir den narrative framstillingen delt i to: et fortellende "jeg" og et "jeg" som opplever. Allerede første setning i *Sult* skaper en avstand mellom fortellertid og fortalt tid, mellom det fortellende og det opplevende jeg, i preteritum: "Det var i den tid, jeg gikk omkring og sultet i Kristiania [...]"⁷³ Problemet er bare at denne

⁷¹ Rolf Nyboe Nettum, *Konflikt og visjon*, (Oslo: Gyldedal Norsk Forlag, 1970), 60

⁷² Hamsun, *Sult*, 59

⁷³ Hamsun, *Sult*, 9

avstanden straks bryter sammen med den neste setningen, i presens: "Jeg ligger våken på min kvist og hører en klokke nedenunder mig slå seks slag[...]"⁷⁴ Deretter blir det nærmest umulig å holde jeg-et som forteller og jeg-et som opplever adskilt. Tidspunktet for opplevelse og nedskrivning er forskjellig og det genererer en dobbelhet, en ironisk distanse mellom det ene jeg og det andre som er grunnlaget for mye av den effekten som skapes i teksten.

I *Sult* kan dialogen og konflikten mellom hovedpersonens fortellende og opplevende "jeg", ses som heltens forsøk på å uttrykke sin identitet på flere nivåer. Det kan bety at han søker etter sin egen identitet eller at han nøye observerer den kollektive identitetens dypeste refleksjoner eller begge deler.

Isolasjonen overfor omverdenen tvinger SULT-helten til å rette blikket innover mot seg selv. Under denne prosess utvides erkjennelsen: han oppdager underbevissthetens særpregne symptomatikk. Sultens press virker oppløsende på den sensur som under normale omstendigheter holder de underbevisste fenomener under bevissthetens terskel. Forutsetningen for en registrering av disse er en spaltning av jeget som får sitt fortellertekniske uttrykk i det ironiske perspektiv. Bevisstheten fungerer som en utrettelig iakttagger av den spontane del av personligheten. Skillet mellom det bevisste og det underbevisste blir så absolutt at bevisstheten oppfatter sin motpart som en autonom "individualitet"⁷⁵

Som lesere møter vi den sultne jeg-personen som vandrer rundt i Kristiania med sitt fornedrende jeg. Det underbevisste jeg-et styrer *Sult*-heltens atferd uten regler og uten konsekvenser. Her får vi mulighet for å kikke innom i datidens samfunn og det universet av kaos og angst som hovedpersonen sliter med. Hamsuns *Sult* handler ikke om ernæring. Når magen er tilfredsstilt er han fremdeles sulten - på kjærlighet og på åndelig føde.

⁷⁴ Hamsun, *Sult*, 9

⁷⁵ Nettum, *Konflikt og visjon*, 89

Nede ved døren hvor mitt rum var tapetsert med gamle numre av "Morgenbladet" kunne jeg så tydelig se en bekjentgjørelse fra fyrdirektøren, og litt til venstre derfra et fett, bugnende avertissement fra baker Fabian Olsen om nybakt brød.⁷⁶

Utdraget overfor gir oss essensielle spor av hovedpersonens ubevisste situasjon. Rommet er tapetsert med gamle numre av Morgenbladet, og i et av disse skuer han bort på en annonse for nybakt brød. Fra dette bildet er det klart at vi ser på en person som befinner seg i starten på en forfallsprosess. Vi ser at den ytre situasjonen med fattigdom og sult kan forklares gjennom det psykologiske individet han er. Personlighetstrekkene som fører til dette kan sies å ligge i det ubevisste hos hovedpersonen, siden ingen sulter frivillig. Han er stolt, så stolt at han ikke vil ta imot hjelp men mener det er en fornærmelse. Han vil heller hjelpe andre for dermed hever han seg selv opp og gjør seg bedre enn andre. Møtet med nåtlerden, som ber om "En liten skilling til mælk!"⁷⁷, er et eksempel på *Sult*-heltens hovmot, stolthet og selvopfatning som gjør det verre for ham selv enn han strengt tatt trengte å ha det. Han bestemmer seg for å selge vesten sin til pantelåneren for å kunne gi "nogen øre"⁷⁸ til nåtleren. "Jeg begynte på stedet å finde tilværelsen blidere og jeg skyndte mig tilbake til manden for å få ham fra hånden."⁷⁹ Han lurar seg selv ved å tenke at han kan hjelpe andre. Dette får ham til å føle seg bedre.

Romanen fokuserer på en enkelt person med kompliserte tanker. Hamsuns anonyme jeg-person betraktes av kritikere som en Dostojevskij-aktig skikkelse. Han er syk i kroppen og lider av fysisk fordervelse som gir ham hallusinasjoner og paranormale ideér. Per Thomas Andersen er en av mange forfattere som bemerker likheten mellom Knut Hamsuns og Fjodor Dostojevskijs skildringer av kompliserte menneskesinn. Dette skriver han i *Norsk litteraturhistorie*:

Det er i Knut Hamsuns og senere Olav Duuns forfatterskap vi først ser påfallende paralleller til Dostojevskij [...] Dostojevskij fremstilte ikke det representative typemennesket, men psykologiske unntakstilfeller, tilfeller av dyp fornedrelse, kompensert med overmennesketanker. Dostojevskij ga også inngående skildringer av den

⁷⁶ Hamsun, *Sult*, 9

⁷⁷ Hamsun, *Sult*, 13

⁷⁸ Hamsun, *Sult*, 13

⁷⁹ Hamsun, *Sult*, 13

isolerte sjels psykologi, beskrivelser av schizofrene tilstander og forbryter psykologi med irrasjonelle innslag. Hos Hamsuns nervemennesker finner vi flere liknende trekk.⁸⁰

Rolf Nyboe Nettum skriver i *Norges litteraturhistorie* fra 1995 at en impuls fra Dostojevskij lenge har vært forutsatt hos Hamsun, men at Hamsun selv benektet å ha lest noe av Dostojevskij da han skrev første del av *Sult*. "Senere stiftet han et intimt bekjentskap med denne russerens dyptloddende skildringer av kompliserte menneskesinn."⁸¹

Knut Hamsuns forhold til modernistisk litteratur kan spores i hans flukt fra konvensjonelle former, med fokus på teknikken "bevissthetsstrøm". Hamsuns modernistiske roman handler i stor grad om menneskets isolasjon, individets identitet og mangel på kommunikasjon. Fra Dostojevskij tok Hamsun ideen om at plottet ikke er noe som bare skjer med en karakter, men at det tvert imot er den rare hovedpersonen som introduserer og styrer plottet. Karakterens bevissthet tildeles hovedrolle og styrer handlingen. Fra Strindberg tok han ideén om at sjelen ikke er en kontinuerlig bølge, men en storm av avbrytelser. I Hamsuns romaner provoserer hovedpersonen fram tilsynelatende meningsløse konflikter. Etterpå nekter han for at konflikten har noe med ham å gjøre, eller han kommer med en forklaring om at konflikten skyldes en plutselig irrasjonel impuls. Hamsuns helter skaper miljøene der de beveger seg, og dermed skaper de seg selv på nytt på hver side. Likevel, som dyktige kriminelle, klarer Hamsuns helt å rømme og slette sine spor. Til slutt virker det som om han forsøker å rømme kun fra seg selv. Han går i mørket i et fengsel han har befunnet seg i utallige ganger før. Og nok en gang glemmer han hvordan han kom dit. Han går sakte til en av de mørkeste hjørner av menneskets sinn og begynner å lure på om han har handlet feil. Han slår fra seg den tanken, men han husker ikke retningen tilbake til lyset.

Hamsuns litterære karakterer er gjerne sterke mannlige individualister, akkurat som Hamsun selv. Det er verdt å nevne at Hamsun selv ikke ønsket å bruke begrepet roman om verket. Dette kan tyde på at han på mange måter opplevde boka som delvis selvbiografisk. Eller i hvert fall som ganske annerledes sammenliknet med tidens mer konvensjonelle romaner som handlet om sildefiske, begravelser, selskaper og baller. Årsakene til at Knut Hamsun valgte en

⁸⁰ Per Thomas Andersen, *Norges Litteraturhistorie*, (Oslo: Universitetsforlaget, 2001), 285

⁸¹ Rolf Nyboe Nettum, *Generasjonen fra 1890-årene* i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie. Fra Hamsun til Falkberget*. Bind 4. (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1995), 131

outsider til å spille hovedrollen kan være flere. En grunn kan, som tidligere nevnt, være biografisk – han så seg selv som en outsider. På den annen side kan han ha en outsider for at leseren skal kunne identifisere seg med de konstante avvisingene og smerteopplevelsen som følger som resultat av hans lave status i samfunnet. Outsideren hos Hamsun er tydelig skilt fra resten av samfunnet. Han ser, tenker og oppfører seg annerledes. Derfor er han en marginalisert minoritet som lever "utenfor samfunnet" sammenliknet med flertallet som lever i "samfunnets sentrum." Alle vet hvordan det føles å bli avvist på grunn av hvem vi er, hva vi tror på, måten vi ser ut på, familien vi er født inn i eller andre ting vi ikke kan endre selv om vi vil. Det finnes noe hos outsider-skikkelsen som fanger vår oppmerksomhet. Vi identifiserer oss og har sympati med outsiderens smerter. Til og med hans fysiske feil og utseende bidrar til at han blir avvist i enkelte situasjoner.

Jeg mældte mig også til brandkorpset [...] jeg var kasseret på grund av mine briller. [...] Det værste av alt var at mine klær var begynt å bli så dårlige at jeg ikke længe kunde fremstille mig til en plass som et skikkelig menneske.⁸²

Temaer

Sult er en svært sammensatt tekst som tar opp flere temaer og skildrer kompleksiteten i en manns psyke. Romanens hovedtema er selvrealisering. Fortelleren reflekterer over sitt forsøk på å bli forfatter, som knuses av misforholdet mellom samfunnsmessige krav og ønskene om en individuell utvikling. Han trekker seg tilbake til slutt og reiser bort fra "denne forunderlige by"⁸³ som satte altfor dype merker i hans liv. *Sult* handler blant annet om konflikten mellom det moderne mennesket og samfunnet, om kjærlighet, om frykten for å binde seg og om frykten for å bli avvist.

"*Sult* er ikke en roman, men en bok hvor jeg har forfulgt en ømtålig menneskesjel", skrev Hamsun til en svensk forfatter. "Det er et forsøk på å skildre det eiendommelige sinnsliv,

⁸² Hamsun, *Sult*, 10

⁸³ Hamsun, *Sult*, 9

nervenenes mysterier i en utsultet kropp. Den spiller bare på streng, men jeg har forsøkt å få hundre toner ut av denne ene ."84

Ensomhet og isolasjon

Hverdagens banaliteter, eksistensielle, profesjonelle eller personlige problemer, ensomhet, tomhet, følelsen av usikkerhet eller av at ingenting er som det skal, understreker ofte behovet for fantasi. Av og til kan enhver ha behov for å rømme fra virkeligheten og disse ubehagelige tingene man ikke makter å forandre. En liten flukt fra virkeligheten kan hjelpe oss med å bli kvitt negative følelser, depresjon eller sorg. Men hvordan klarer man å flykte fra seg selv? Den navnløse hovedpersonen i *Sult* ser på virkeligheten som et ganske miserabelt sted, hvor det ikke er plass for glede og optimisme. Det er nettopp fantasien som setter ham fri fra all elendighet og bekymringer. Fantasien er en sinnstilstand som hjelper ham å flykte fra virkeligheten. Uten fantasi er han en tom person. "Bevisstheten – over-jegget – iakttar av stadig dette under-jeg, og blir både imponert og forbløffet. [...] det er spillet mellom de to "jeg"ene som betyr fantasiens seier; det har en forløsende komisk virkning."85

...Jeg hørte selv at jeg fantaserte, hørte det endnu mens jeg talte. Min galskap var et delirium av svakhet og utmattelse, men jeg var ikke sanseløs. Og den tanke for mig med ett gjennom hjernen at jeg var blitt vanvittig.⁸⁶

[...] I dette øieblik er mit hode så klart at jeg kan tænke de fineste tanker uten å trættes. Idet jeg ligger i denne stillingen og later øinene løpe nedover mit bryst og mine ben lægger jeg mærke til den sprættende bevægelse min fot gjør hver gang pulsen slår. Jeg reiser meg halvt op og ser ned på mine føtter og jeg gjennomgår i denne stund en fantastisk og fremmed stemning som jeg aldrig tidligere hadde følt; det gav et fint, vidunderlig sæt gjennom mine nerver som om det gik ilinger av lys gjennom dem. Ved å kaste øinene på mine sko var det som jeg hadde truffet en god bekjendt eller fåt en

⁸⁴ Øystein Rottem, *Biografien om Knut Hamsun*, (Oslo: Gyldendal Tiden, 1998), 40

⁸⁵ Nettum, *Konflikt og visjon*, 98

⁸⁶ Hamsun, *Sult*, 56

løsreven part av mig selv tilbake; en gjenkjendelsefølelse sitrer gjennom mine sanser, tårene kommer mig i øinene, og jeg fornemmer mine sko som en sagte susende tone imot mig. Svakhet! sa jeg hårdt til mig selv for disse latterlige følelser, hadde mig tilbedste med fuld bevisshet; jeg talte meget strængt og forstandig og jeg knep øinene hæftig sammen for å få tårene bort. Som om jeg aldrig hade set mine sko før gir jeg mig til å studere deres utseende, deres mimik når jeg rørte på foten, deres form og de slitte overdelar, og jeg opdager at deres rynker og hvite sømmer gir dem uttryk, meddeler dem fysiognomi. Det var noget av mit eget væsen gåt over i disse sko, de virket på mig som en ånde mot mit jeg, en pustende del av mig selv...⁸⁷

Denne typen flukt fra virkeligheten kan bli så lang og ekstrem at han ofte ignorerer virkeligheten og forsterker sin ekstreme isolasjon. Men i lengden kan ingen, heller ikke vår hovedperson flykte fra realitetene. Til slutt blir han tvunget til å møte virkeligheten.

Ute i fjorden rettet jeg mig op engang, våt av feber og mathet, så ind mot land og sa farvel for denne gang til byen, til Kristiania hvor vinduene lyste så blankt fra alle hjem.⁸⁸

I sin bok *Konflikt og visjon*, betrakter Nettum sulten, nøden og stoltheten som isolerende faktorer. Han mener at det er disse som presser hovedpersonen ut i outsiderens posisjon. "Hovedpersonen kjenner seg utstøtt av samfunnet, han er overlatt til sin skjebne av en altomfattende fiendtlighet og likegyldighet."⁸⁹

Gud vet, tænkte jeg, om det aldrig skal nytte mig å søke efter en bestilling mere! Disse mange avslag, disse halve løfter, rene nei, nærrede og skuffede håp, nye forsøk, som hver gang løp ut i intet, hadde gjort det av med mit mot.⁹⁰

⁸⁷ Hamsun, *Sult*, 22

⁸⁸ Hamsun, *Sult*, 150

⁸⁹ Nettum, *Konflikt og visjon*, 77

⁹⁰ Hamsun, *Sult*, 10

Sult er kanskje den første roman i norsk litteratur hvor det underbevisste hos mennesket spiller hovedrollen. I den beskriver Hamsun flere slags uro hos hovedpersonen: uro i kropp, sinn og i forholdet til andre. Han balanserer forholdet mellom det grandiose selvbildet og selvforakten, med andre ord, sitt behov for å kontrollere egen tilværelse. Han betrakter nøye det moderne menneskes opplevelse av tomhet, kjedsomhet, meningsløshet og den fraværende virkelighetsfornemmelsen. Slik beskriver Hamsun sitt nye begrep og forståelse av karakterframstilling:

Jeg vil udstyre mine Mennesker som jeg føler Dem, og ikke som positivismen byder og befaler; jeg vil bringe min Helt til at le, der hvor fornuftige Folk finder, at han burde græde. Og hvorfor vil jeg det? Først fordi jeg selv føler ham saaledes subjektivt, dernæst fordi min Helt ikke er en Karakter og en Type, som ler og græder efter skole, men er indviklet, moderne Menneske, i hvis Tanker og Følelser der er fine, vilkaarlige Spring.⁹¹

Kjærlighet

Kjærligheten har alltid vært et tilbakevendende tema i litteraturhistorien. Den har en viktig rolle i litteraturen fordi den er et universelt tema som samtidig legger til rette for at handlingen i en roman får en mer spennende vinkel. Kjærligheten har alltid vært inspirasjon for dikt, skuespill, fortellinger og romaner. Kjærligheten er særlig interessant fordi det høres enklere ut enn den faktisk er. I Hamsuns forfatterskap inntar kjærligheten og kvinneskikkelsen en ganske viktig plass.

Temaet kjærlighet er livets ledemotiv. Kjærligheten er sannsynligvis den mest essensielle drivkraft i litteraturen gjennom århundrene. Temaet kjærlighet representerer en utømmelig kilde av ideér, den er en kilde for det vakre i livet og for universets harmoni. Kjærligheten forener skjønnhet og harmoni, noe man finner overalt - i naturen, livet og kunsten. Kjærlighet er veien til menneskets perfektjon. Kjærligheten beriker den menneskelige sjel. Den er den sterkeste, den

⁹¹ Hamsun, *Paa turné*, 52

kraftigste og den mest ærlige fornemmelsen og vi kan ikke leve uten. Vi er født av kjærlighet, vi lever omgitt av kjærlighet, vi gir kjærlighet og vi lever for å få kjærligheten tilbake.

I romanen *Sult* som i mange andre av Hamsuns romaner, ender ikke kjærlighetshistorien godt. Gjensidig kjærlighet gir oss lyst og motivasjon til å leve, mens ensidig kjærlighet bringer skuffelse. Dersom en ikke møter kjærlighet, begynner mennesket å forakte seg selv. Det er slik Hamsuns navnløse helt blir dømt til å oppleve kjærligheten. Grunnen til dette kan være det faktum at hovedpersonen er en outsider som er isolert både menneskelig og sosialt. I motsetning til de fire store, som i følge Hamsun skrev for enkel og billig psykologi, ville Hamsun skrive en roman om menn og kvinner i forhold til hverandre, " [...] om syndig Kærlighed paa de mest udspekulerede Maader, men langt mere aabenmundet, mere ligefrem, mere hæseblæsende pikante."⁹²

Spørqsmaalet er ikke først og fremst, *hvad* man digter om, men *hvorledes* man digter om det, og vor Litteratur er i den Grad materiel og gennemdemokratisert, at den endog paa de fineste og aandligste Poesiomraader stadig har været en Litteratur for "Folk". Lad os tage Emnet: to Elskendes Skæbne. Som dette Emne er behandlet af vore Forfattere, som dette Emne er variert paa kanske indtil tyve forskjellige Maader i vor litteratur, kommer det dog alltid, alltid an paa om det blir eller ikke blir Mand og Kvinde af de to. Saa enkel, jeg vil sige, saa billig er Psykologien holdt i vor Roman, at den ikke bare medtager, men det kommer absolut an paa en slig grov ydre Handling som et Giftemaal eller Opslag.⁹³

Hamsuns romanhelt klarer ikke å oppleve kjærligheten realistisk. I stedet drømmer han om den. Drømmen om kjærlighet er en refleksjon av hovedpersonens ønsker og en manifestasjon av hans lidenskap uttrykkes i fysisk kontakt. Den navnløse helt drømmer og forestiller seg kjærligheten på en mye sterkere måte sammenliknet med hvordan han faktisk omtaler og praktiserer den. Ylajali, kvinnen den anonyme hovedperson forelsker seg i, er beskrevet gjennom en forelsket manns øyne og ikke som et selvstendig individ. Han forandrer henne i sitt bilde og til slutt blir han et offer for sin egen fantasi; han blir et romantisk offer. Hans fantasi

⁹² Hamsun, *Paa turné*, 84

⁹³ Hamsun, *Paa turné*, 23

transformerer verdenen rundt ham slik at "en svært almindelig Kristianiapike med jargon og små kjækheter og prat"⁹⁴ blir til en prinsesse og han blir til en forkledd "prins".

Og de dunkle uhyrer derute vilde suge mig til sig når natten kom og de vilde bringe mig langt over hav og gjennom fremmede land hvor ikke mennesker bor. Og de vilde bringe mig til prinsesse Ylajalis slot, der en uanet herlighet venter mig , større end nogen menneksers er. Og hun selv vilde sitte i en strålende sal hvor alt er av ametyst, i en trone av gule roser, og række hånden ut mot mig når jeg stiger ind, hilse og rope velkommen når jeg nærmer mig og knæler: Velkommen, ridder, til mig og mit land! Jeg har ventet dig i tyve somre og kaldet dig i alle lyse nætter, og når du sørget har jeg grått herinde og når du sov har jeg åndet dig deilige drømme ind...Og den skjønne tar min hånd og følger mig, leder mig frem gjennom lange ganger hvor store menneskekarer roper hurra, gjennom lyse haver hvor tre hundrede unge piker leker og ler, ind i en anden sal hvor alt er av lysende smaragd.⁹⁵

Den unge kvinnen

Ylajali er satt inn i romanen som en symbolsk kontrast. For hovedpersonens hungerdesperate og fornedrende "jeg" blir hun symbolet på den trygge borgelighet som ville være løsningen på hans mest nærliggende og livsviktige problemer. Men samtidig kan han ikke akseptere borgeligheten som løsning. Han er ikke noe gjennomsnittsmenneske. Han har en kunstnernatur og er et søkende menneske som ikke kan binde seg til andre og helst vil være fri. Det er samværet med et annet menneske han først og fremst lengter etter. Den gledesfylte følelsen av å elske noen får ham til å fortelle henne om sin sult og nød, alt det han har holdt skjult innerst inne. Når vi leser *Sult* med tanke på forholdet mellom hovedpersonen og Ylajali, ser vi at forholdet kan deles inn i tre ulike faser. I følge Nettum gir Ylajali *Sult*-helten sjansen til å bryte isolasjonen, "hos henne ligger muligheten for en forsoning med de andre."⁹⁶

⁹⁴ Hamsun, *Sult*, 113

⁹⁵ Hamsun, *Sult*, 48, 49

⁹⁶ Nettum, *Konflikt og visjon*, 83

Grovt sett kan hans forhold til Ylajali karakteriseres som et møte med kvinnen på tre stadier: drømmepiken (første og annet stykke), kvinnen som medmenneske (tredje stykke) og skjøgen (fjerde stykke). Men disse stadier gjennomløper hun utelukkende i hans forstilling; utgangspunktet er hans omdiktning av piken. Transformeringsen til ”Prinsesse Ylajali” er uttrykk for kjærlighetsforventning, skapt av avstand. Kontakten med medmennesket Ylajali innebærer stadig intimere tilnærming og dermed mulighet for oppfyllelse av forventningen. Erkjennelsen av hennes virkelige status uttrykker skuffelsen. Det faller hun gjennomløper i hans forestilling, fra drømmens høyde til den bitre virkelighets dyp, betegner omfanget av hans desillusjon.⁹⁷

Hovedpersonen i *Sult* er en ensom vandrersom er isolert både menneskelig og sosialt. Denne ensomme vandreren søker etter kjærlighet, men hvilken kjærlighet og hvorfor alltid så konfliktfylt? Det er drømmen om kjærligheten som er viktigst for ham.

Kvinnen den unge vandrers forelsker seg i, er framstilt og beskrevet slik hovedpersonen ser henne, aldri som et selvstendig individ. Han omformer henne straks i sin fantasi til prinsesse for å begynne et svermeri og han er klar for å gjøre alt for å vinne hennes kjærlighet. Dette lykkes han med hver gang. I praksis er det mulighet for et nært kjærlighetsforhold mellom Ylajali og den navnløse helten, til tross for hindringer som sosial status eller hans svake sinn.

Men hver gang forholdet er like ved å lykkes, ødelegger helten selv situasjonen, enten ved et skifte i sin atferd eller ved en mer eller mindre bevisst feiltolkning av Ylajali og situasjonen. Ylajali er en viktig karakter i romanen. Det er kun Ylajali som oppsøker den navnløse jeg-personen. I den menneskeverden som omgir *Sult*-helten, er det bare Ylajali som byr ham sjansen til å bryte isolasjonen. Hos henne ligger muligheten for en forsoning med "de andre."⁹⁸ Ylajali blir derfor et bilde på hans drøm om kjærligheten. Han har aldri noe behov å få de kvinner han forelsker seg i. Derimot søker han inspirasjon, både i forelskelsen og i smerten over avvisningene.

⁹⁷ Nettum, *Konflikt og visjon*, 83

⁹⁸ Nettum, *Konflikt og visjon*, 83

Kapittel IV

Analyse av *Ringen sluttet*

Tilbake til den sosialkritiske roman

Tema for dette kapittelet er Hamsuns siste roman *Ringen sluttet*, og den vil jeg lese i sammenheng med modernistisk litteratur. Det er alltid en utfordring å skrive om en ambisiøs og kontroversiell forfatter som Knut Hamsun. Arbeidene hans har alltid vært utsatt for offentlig debatt og kritikk. Mitt forsøk på å betrakte romanen *Ringen sluttet* ut fra et modernistisk perspektiv er ikke ment som noen særlig begrensning, men som et forsøk på å etablere et spennende rammeverk for å analysere boken.

En forfatterens største bedrift er når han klarer å beskrive smerten og det mentale livet til sine helter. Mange forfattere har måttet gå i seg selv for å kjenne på følelsen av å være fremmed, for på sin måte å kunne fortelle om menneskets problemer med å fungere i samfunnet. Noen forfattere isolerer seg fra samfunnet og skriver i isolasjon. Denne type atferd kan virke fremmed og til og med oppfattes som galskap av andre. Men på denne måten har forfatterne klart å skape de mest bemerkelsesverdige og marginaliserte karakterer - menn og kvinner som står på utsiden av samfunnet. Hamsun lyktes godt i å skape outsider-karakterer og dyrket dette inntil perfektjon.

I 1936, 46 år etter publiseringen av sitt mest eksperimentelle og kjente verk *Sult*, vender Knut Hamsun tilbake til utgangspunktet for sitt forfatterskap. Nok en gang presenterer Hamsun en roman der hovedtemaet er selve menneskets eksistens. I *Ringen sluttet* vender Knut Hamsun tilbake til det gåtefulle menneskesinnet. I motsetning til nesten alle andre forfattere som har levd, synes det som om Hamsun ankom litteraturscenen fullt formet, fri fra enhver definert litterær tradisjon, uten noen sterke påvirkninger. Født i vanskelige kår på landsbygda i Norge, manglet Hamsun både den sosiale og den intellektuelle bakgrunnen som vanligvis assosieres med den europeisk utdannede og intellektuelle eliten i hans tid. I løpet av sitt lange liv gikk samfunnet Knut Hamsun levde i gjennom en radikal moderniseringsprosess. Hans litterære verk vitner om

de store økonomiske, sosiale og politiske endringene som preget hans liv. Dette beviser at hele Hamsuns forfatterskap var under innflytelse av modernistiske idéer. Det er kanskje på grunn av det at Hamsun ofte tematiserer forholdet mellom det som har tilhørighet og det som mangler tilhørighet i sine verker, mellom det som står fast og det som driver.

Komposisjonen

I *Ringen sluttet* møter vi hovedpersonen Abel Brodersen. Han returnerer hjem etter å ha bodd i Kentucky i noen år. Brodersen vender tilbake til sitt barndomshjem desillusjonert, helt uten sosial ambisjon og er i den begrensede forstand, en fri mann. Med usentimental og stoisk holdning til den harde hverdagen er Abel Brodersen, mer enn noen av Hamsuns tidligere helter, en mann av vår egen tid. Abel representerer rastløsheten, det moderne jeg. Han er en vandrer som blir stående utenfor samfunnet fordi han er fremmed for de sosiale ambisjoner. "Vi andre blir til det lille vi blir fordi vi er så almindelige. Han er fra et grænseland som er ukjent for os"⁹⁹, sier unge Clemens.

Atle Kitang har i sin bok *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromanar frå Sult til Ringen sluttet* kommet med et uvurderlig bidrag til anerkjennelsen og utforskningen av *Ringen sluttet*. Kitang bemerker også at likhetene mellom *Sult* og *Ringen sluttet* er mange. Han hevder:

Så er det heller ikkje vanskeleg å etterspore eit nettverk av relasjonar mellom *Sult* og *Ringen sluttet*. På samme måte som den namnlause eg'et i *Sult*, er Abel Brodersen ein outsider som lever store deler av livet på svoltergrensa, livnærer seg ved tigging og nasking når farsarven er oppbrukt, og opplever seg til slutt like "utslettet og navnløs" (s.210) som *Sult*-helten.¹⁰⁰

I *Ringen sluttet* fører Hamsun handlingen inn i moderne tid. Den foregår i en kystby i Sør-Norge i mellomkrigstiden. Romanen fremstiller et skjæringspunkt mellom hovedpersonens

⁹⁹ Knut Hamsun, *Ringen sluttet*. Samlede verker. bind 13, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1976), 208

¹⁰⁰ Atle Kittang, *Luft, vind, ingenting. Desillusjonsromanar frå Sult til Ringen sluttet*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1996), 269

liv og den samfunnsmessige konteksten. Abel vokser opp, forlater hjemmet og blir hjemløs i et fremmed land. Etter å ha vært i utlandet i mange år, vender han tilbake til hjemlandet, men føler seg som en utlending i sitt eget land. Fra tid til annen gjør Abel et forsøk på å finne sin plass i samfunnet. Han prøver å møte andres forventninger om at han skal bli noe, men det virker som om han mangler både evne og vilje til å leve opp til forventningene. Abel deler ikke de samme idealer, tanker og ideer om livet som de andre rundt ham har.

Det heter om Abel at han hadde en guds likegyldighet med hvordan det gikk med ham. Han kan tåle, han kan unnvære, han higer ikke etter noe. Han bryr seg ikke. Etter å ha fartet omkring i verden, slår han seg ned i hjembyen, bor i en brakke og lever et liv som lasaron. Abel er den siste av Hamsuns mange landstrykerfigurer. Han er *Sult*-helten på vrangen. *Sult*-helten ville noe, han ville opp og fram, han ville bli dikter. Abel er viljeløs.¹⁰¹

I et intervju i NRK programmet *Bok i P2* sier den svenske forfatteren og journalisten Sigrud Combüchen at "*Sult*-skikkelsen holder på å samle seg", mens vi i *Ringens Sluttet* møter en resignert mann, som etter hvert slutter å kjempe. Abel drar til sjøs for å bli til noe. Han gikk på en sjømannsskole i Sydney. Etter det reiste han til New Zealand "hvor han var i maskinistlære. [...] Sandelig en strævsom gutt, han vilde opover i livet og bli noget [...]"¹⁰² Men han klarte aldri å fullføre noe. Fra å være en person med ambisjoner til å bli noe "[...] hadde lært op sine hender til forskjellige arbeider i træ og metal. Han hadde gåt på aftenskole, på college, seilet på sjøerne, spekulert, lært å kjøre, lært å bokse og meget andet."¹⁰³ Mot slutten av boken misten Abel interessen og gir opp.

Det er netop det: alle vil bli noget, men ikke jeg. Jeg vil ikke. Jeg mangler viljen.¹⁰⁴

¹⁰¹ Øystein Rottem, *Biografien om Knut Hamsun*, (Oslo: Gyldendal Tiden, 1998), 113

¹⁰² Hamsun, *Ringens sluttet*, 21

¹⁰³ Hamsun, *Ringens sluttet*, 14

¹⁰⁴ Hamsun, *Ringens sluttet*, 73

Men i al hans ringhet var han ikke uten karakter. Det var noget. Han hadde en Guds likegyldighet for hvordan det gik. Han klænget seg ikke ind på nogen og søkte forsvar, for han var fordomsfrit kritiskløs og syntes ikke han hadde noget som skulde forsvares. Hans svake oppdrift og middelmåtige intelligens var hans eneste utrustning og senere hans rustning, men det var fast og fuldkommen, en suverænitet hos ham. Av det slaget den var: en suværenitet.¹⁰⁵

En dannelses- ,eller bildungsroman, forteller om "[...] heltens dannelsesprosess – under innflytelse av indre krefter som vilje, opprørstrang, kjærlighet osv. og utvendige faktorer som kultur, studier, reiser, lærere, familie og venner – frem til et modent stadium. *Bildung* viser til en positiv utvikling med vekt på den gradvise utformingen av hovedpersonens karakteregenskaper, særlig moralske og intellektuelle."¹⁰⁶

Slik er tilfellet med *Ringens sluttet*. Boken forteller hvordan Abel Brodersen blir dannet av omgivelser, opplevelser, reiser og møter med andre mennesker. Vi følger Abels liv og utvikling fra barndom, oppvekst og voksen liv. Men mens en dannelsesroman forteller om et ungt menneskes positiv utvikling med vekt hovedpersonens karakteregenskaper, særlig moralse, kan vi godt si at *Ringens sluttet* er en dannelsesroman snudd opp ned. Abel beskrives som pussig for omgivelsene. Abel forsøker fra tid til annen å oppfylle omgivelsenes forventninger om å bli til noe, men han har enten ikke vilje eller evne nok til å fullføre det han bestemmer seg for. Han passer ikke inn i samfunnet. Han deler ikke de andres ideal om å oppnå sosial oppdrift og materialistisk fremgang. Abel blir fremstilt som gudløst vesen uten dybde eller essens. Slik beskrives Abel Brodersen i John Brumos artikkel *Hamsun og det moderne*.

Men i Hamsuns siste roman, *Ringens sluttet* (1936), får kapitalismekritikken en annen form. Her lar Hamsun den merkelige hovedpersonen Abel bo i et skur, gå i skitne og lurvete klær uten at noen forstår hvorfor. Den sosiale oppdriften som så mange av hans andre romanpersoner har hatt, er her erstattet av en bevegelse nedover. Abel fremstilles som en psykologisk gåte, men også som en stillferdig bohemopprører mot konsum- og

¹⁰⁵ Hamsun, *Ringens sluttet*, 173, 174

¹⁰⁶ Jacob Lothe, Christian Refsum, Unni Solberg, *Litteraturvitenskapelig leksikon*. 2. utg. (Oslo: Kunnskapsforlaget, 2007), 33

karrieresamfunnet. I likhet med Hamsun er Abel en hjemvendt amerikafarer, og opplevelsene derfra har aldri sluppet taket i ham, forstår vi av romanen.¹⁰⁷

Jeg deler Dingstads syn som hevder at *Ringens sluttet* er dannelsesroman. Han skriver videre at den ringen som sluttet i romanen, er en ring omkring Abels dannelse, hans liv og levned. Men at det gjenstår å bestemme nærmere hvilken dannelse det dreier seg om. Dingstad påpeker også at det livet Abel lever, har noe fremmed og hemmelighetsfullt ved seg som har gjort ham til litt av en gåte for leserne.¹⁰⁸

Romanen *Ringens sluttet* manipulerer dannelsesromanens krav i forhold til hjemme-hjemløs-hjem mønsteret, dels fordi Abel Brodersen ikke vender hjem på slutten av boken og dels fordi hans dannelse ikke lenger er det som understøtter den borgerlige identiteten. Dingstads tyngste argument for dette er at Abel dannes til kosmopolitt og derfor mangler følelsen av at han tilhører et sted. Dingstad begrunner synspunkt i lys av mønsteret for dannelsesromanen i Norden: hjemme-hjemløs-hjem. Dette mønsteret har vært i bruk siden 1853-57 da dansken M. Goldschmidt ga ut romanen *Hjemløs*.¹⁰⁹

I lys av [hjemme – hjemløs – hjem] mønsteret kunne man hevde at *Ringens sluttet* ikke er noen dannelsesroman, dels fordi Abel ikke vender hjem til slutt, men reiser hjemmefra, og dels, som følge av det, at han ikke integreres i samfunnet. Begge momenter er for så vidt riktige, men for det første er Abel hjemme overalt, han dannes til kosmopolitt og er ikke bundet av hjemstedet. Han har verden til bolig. For det andre bærer slutten preg av en sosial utopi som ikke er særlig utopisk. Abel reiser til Amerika og lar seg der lett integrere i det amerikanske samfunnet, vel og merke ikke blant dem som vil opp og frem, men blant dem som ikke lykkes, blant dem som lever som Abel, fra hånd til munn, av ingenting og av solskinn.¹¹⁰

¹⁰⁷ <http://hamsunsenteret.no/no/component/author/page/79-hamsun-og-det-moderne> 28.04.2011

¹⁰⁸ Ståle Dingstad, *Hamsuns strategier. Realisme, humor og kynisme*, (Gjøvik: Gyldendal, 2003), 211

¹⁰⁹ Se Ståle Dingstad, *Hamsuns strategier*, 211 for utdypende redegjørelse.

¹¹⁰ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 211

Abel

Gjennom hele romanen bruker Hamsun fortelleren til å kommentere hvordan hovedpersonen og menneskene i det moderne samfunnet prøver å finne ut hva som er meningen med livet.

Menneskene i romanen befinner seg i stor åndelig depresjon som preger en hel generasjon. Abel Brodersen på den andre siden kjemper en revolusjon mot kulturen, et opprør mot samfunnets etablerte normer og verdier. Hver persons største kamp er kampen mot seg selv. Abel er dypt misfornøyd med alt i livet, med jobb og med sitt forhold til kvinner, særlig til Olga. Han ser ikke ut til å være i stand til å hjelpe seg selv. I begynnelsen er han sikker på at han takler alt.

Fortelleren beskriver ham som "god med hendene", "Han var ikke noget for synet, men kameraterne holdt på ham, for han var hjelpsom og full av utveier i en knipe. Han var i livsfare med en av gutterne en sommer på egsanking, men det var etter at han hadde lært å svømme, så han reddet både sig og kameraten."¹¹¹

Tidlig i *Ringens sluttet* lærer vi om Abel Brodersens trøblete og uvanlige barndom. I boken *Ringens sluttet* introduserer Hamsun en hovedperson som vi følger fra hans barndom helt til han blir en voksen mann. Dette er en roman som tar for seg ulike faser i Abels liv og oppvekst, hans barndom, hans ungdom og hans voksenliv i Norges mellomkrigstiden. Dette er noe som ikke er typisk for Hamsun sine romankarakterer. Vanligvis skaper Hamsun romanskikkelser uten å presentere barndommen og oppveksten deres. "Når Hamsun forteller om Abels barndom og oppvekst på fyret og i småbyen, gjør han noe han ellers ikke gjør. Det hører til unntakene at Hamsuns hovedpersoner skildres gjennom barndom og oppvekst."¹¹² Kaptein Brodersen fikk Abel i sitt andre ekteskap. Abel Brodersen er oppvokst med en gjerrig fyrvokter og en alkoholisert mor. Familien har hatt trang økonomi og barndommen hans var ikke av det lystigste slaget.

Et motsætningernes hjem dette fyrtårn på holmen: farn som var tør og påholdende indtil gjerrighet, og morn som pimpet og drak for sin brystsyke og sin ensomhet. Hun var bare i firtiårsalderen.¹¹³

¹¹¹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 8, 9

¹¹² Dingstad, *Hamsuns strategier*, 207

¹¹³ Hamsun, *Ringens sluttet*, 10

Dette er utvilsomt en av grunnene som bidrar at Abel utvikler seg til en ufullstendig, likegyldig og isolert person, en person uten ambisjoner. "Nei Abel hadde ikke noget av denne verdens fornemhet ved seg [...]."¹¹⁴ Abels vanskelige barndom, foreldrenes fravær og det faktum at han dro hjemmefra da han var bare fjorten år gammel, er årsakene til at Abel modnet og møtte voksenlivet ganske tidlig. Slik beskriver Abel sin modningfase i samtale med Olga:

Du mener når jeg begynte å modnes? Det er længe siden. Det begynte i barndommen. Jeg var så uten alle chancer, og så begynte det. Så blev jeg rotløs i fremmede land, og det modnet meg.¹¹⁵

Abel Brodersen introduseres egentlig som en ganske sympatisk skikkelse, en enkel sjel som er god og snill på bunnen. Han hjelper alltid Lilli og barna når de har det vanskelig, han låner penger til Olga, han redder til og med livet til Alex, "han skruet vognen op og skiftet ring, imens stod apotekeren der og småpratet: [...]."¹¹⁶ Abel er smart, effektiv og ikke redd for å prøve nye ting. Men etter hvert mister Abel taket, midt i all reising og innsats for å tilfredsstille farens og sine egne forventninger. Abel lever årevis i New Zealand og Australia og slår seg etter hvert ned i Kentucky, USA. Selv fortelleren skriver at Abel ikke er den type menneske som gir opp, "[...] han vilde allikevel gjøre sin flid med å bli noget [...]."¹¹⁷ Etter at Abel reddet Alex gjør han enda et forsøk på å komme inn på sjømannsskolen. Han kler seg for det meste i dress, ikke fordi han liker det, men kanskje er det hans måte å tilpasse seg til de kravene samfunnet stiller til ham. Nokså tidlig får vi vite at Abel ikke har tro på seg selv. Han tror at han ikke er like god som de andre, og han forventer hele tiden å mislykkes.

Det gikk måneder.

¹¹⁴ Hamsun, *Ringens sluttet*, 9

¹¹⁵ Hamsun, *Ringens sluttet*, 211

¹¹⁶ Hamsun, *Ringens sluttet*, 123

¹¹⁷ Hamsun, *Ringens sluttet*, 63

Han drev og drev og fandt sig rolige steder å være. Da det ikke så godt ut å gå omkring uten erend kjøpte han sig en rygsæk, så han ialfald hadde noget å bære. Dag efter dag og uke efter uke gik han og arbeidet ikke og blev ikke noget, nei.¹¹⁸

Han mangler rett og slett viljen til å ta ansvaret for egne handlinger. Han blir desillusjonert, forstyrret og usikker på sine handlinger. Gradvis mister han sin identitet. Han blir ikke forvirret på grunn av sine reiser eller på grunn av det at han mislykkes med nesten alt han tar for seg. Livet hans sluttet å ha mening etter at han tok livet av sin gravide kone. Dette var hans "point of no return". Etter det var det ikke mulig for ham å vende tilbake til seg selv og sitt normale liv. Her blir forfallet til romanens hovedfigur tydelig. Denne forandringen er ganske synlig og fortelleren beskriver ham som "meget forandret."¹¹⁹

Det var altså nu han kom hjem for anden gang og var meget forandret. Ikke overvættets forandret, ikke til ukjendelighet og vildhet, men nok til å gjøre ham forskjellig fra før og også forskjellig fra andre.¹²⁰

Fra nå av er det ingen tvil om at han kommer tilbake som en preget og fullstendig forandret mann. Abel sliter med hatet han føler for egen jobb og livsstil. Sinnet hans begynner å vise en dypere og mørkere side av personligheten, som er i stand til å flykte fra hverdagens problemer. Denne selvanalysen og oppdagelsen av de store dyp i menneskesinnet framkaller en følelse av mystikk. Han innser at han har en helt annen oppfatning av verden sammenlignet med folk fra den lille sørlandsbyen. Og det er da at vi begynner å innse at Abel alltid manglet ambisjoner om å oppnå noe. Han kan rett og slett ikke forstå hvorfor en person trenger å oppnå noe som helst. Han lengter etter dagene han tilbrakte i Kentucky sammen med Angele.

¹¹⁸ Hamsun, *Ringens sluttet*, 60

¹¹⁹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 41

¹²⁰ Hamsun, *Ringens sluttet*, 41, 42

Jeg var gåt tilbunds og det var hun også, vi levet begge på bunden. Det gjorde de andre omkring os også. [...] Du tror vel det er so ondt med lite mat og klær, men det er ikke slikt det kommer an på, vi var salige som vilde dyr med hverandre. Vi lå og sov sammen i vår undergang. Når vi våknet sa vi ikke noget, vi bare reiste oss og gik, når en reiste sig og gik kom den andre efter. Vi hørte sammen på en vei og gik efter hverandre.¹²¹

Abel lengter tilbake til den stabilitet, sammenheng og helhet han hadde i Kentucky. Abel lengter etter det primitive og kvaliteten i det. Han søker å vende tilbake til røttene. Han føler seg truet av sivilisajonen og søker inspirasjon i fortidens mer opprinnelige, primitive livsformer. Han lengter etter autensitet som det moderniserte samfunn har truet med å ødelegge hjemme. "Modernismens primitivisme kan derfor også tolkes som en ambivalent antimoderne impuls der det uspolerte paradiset i det kulturelt andre miljø skulle kompensere for eller bidra til å regenerere et forfall hjemme."¹²² For Abel er primitivismen en slags frigjøring, en retur til naturlige, enkle forhold. Det primitive hos ham kommer til uttrykk når han forteller om sitt liv i Kentucky, borte fra det materielle strev og langt vekk fra forbrukersamfunnet.

I sin bok, *Ubehaget ved det moderne*, ser Britt Andersen på den materielle forskjellen mellom Abel og Olga som et forsøk på å kritisere samfunnet generelt.

Den materielle friheten Abel forteller om fra Kentucky – som innen tekstens univers representerer et tilbakestående samfunn – stilles i oposisjon til Olgas livsstil. De strukturelle motsetningene mellom Abel som lever asketisk, og Olga som overforbruker, utvides da til en mer generell samfunnskritikk, som også omhandler seksualitet og kjønnsforholdet.¹²³

Abel er en person som foretrekker det som er naturlig foran det som er kunstig. "I Hamsuns litterære univers ødelegges menn av det moderne. Hamsun favoriserte derfor et

¹²¹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 49

¹²² Per Thomas Andersen, *Modernisme. Tverrestetiske peilinger i musikk, billedkunst og litteratur*, (Bergen: Fagbokforlaget, 2008), 110

¹²³ Britt Andersen, *Ubehaget ved det moderne. Kjønn og biopolitikk i Hamsuns kulturkritiske romaner*. (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011), 219

vitalistisk kultursyn der et primitivt, biologisk syn på kjønnene gjorde seg gjeldende."¹²⁴ Abel Brodersen lengter etter å rømme fra komplikasjoner og angsten for den moderne sivilisasjon til et naturlig liv med enkle forhold. Det naturlige liv kan være tenkt som et individs barndom, som den klassiske eller middelalderske fortid eller som et primitivt, fjerntliggende sted på jorden.

En av de mest tankevekkende ideer i Rousseaus samfunnskontrakt var da han uttalte at "Mennesket er født fritt, men overalt ligger det i lenker." I dag er denne tanken fremdeles sann. Overalt rundt oss er det eksempler på at mennesker er fanget. Regjeringen, den sosiale status, rikdommen og fattigdommen er menneskeskapt fengsler der folk fanger hverandre i feller. Disse elementene eksisterer ikke i den naturtilstanden vi alle er født til. Det er trist å tenke på at selv om det er vår konstitusjonelle rett å være fri, kan aldri noen være helt fri. Rousseau påstod at mennesket er godt ut fra swin natur og har en medfødt tendens til det gode men at det var bundet til å bli materialistisk i sin holdning og ikke klarte å forstå den virkelige meningen med livet når det kom i kontakt med samfunnet. Det moderne samfunnet beveget seg bort fra sine tradisjonelle røtter og mistet kontakten med sin sanne primitive tilstand.¹²⁵

Den menneskelige illusjonen av frihet kan uttrykkes på flere forskjellige måter: gjennom ord, handlinger, tanker og følelser. Våre egne handlinger er begrenset i en betydelig grad. Vi kan ikke bare gjøre det vi ønsker å gjøre. Eller man får lov gjøre det så lenge det ikke truer andres frihet, men grensen er så uklar, at det er veldig vanskelig å bestemme hvor den går for det personlige. Det er mulig at man finner en passende måte og form å uttrykke seg på, men selve søkingen etter alternative løsninger blir en slags sensur. Det er tankene og følelsene som former Abel som menneske. Bokstavelig talt. Ingen kan mot vår vilje verken kontrollere eller sensurere våre følelser og tanker. Det gjør vi selv. Abel sensurerer sine vakre tanker og følelser ved å tro at han ikke fortjener å være lykkelig, at han verken har kunnskap eller ambisjon om å lykkes. Vi skaper våre egne liv og påvirker denne prosessen direkte. Et menneske er fritt så lenge det finner måter å realisere seg på. Hvis ens handlinger synes å være ukonvensjonelle på det stedet og den tiden man befinner seg i, må man ikke la dette knuse en. Abel er ikke tro mot seg selv hvis han aksepterer de verdiene som ikke betyr noe for ham. Derfor er den eneste måten for ham å være tro mot seg selv på å forlate hjembyen for godt.

¹²⁴ B.Andersen, *Ubehaget ved det moderne*, 220

¹²⁵ http://www.sn1.no/Jean-Jacques_Rousseau 12.02.2011

I *Ringen sluttet* skaper Hamsun sin mest radikale romanskikkelse, et tomt subjekt, en mann uten identitet. Abel Brodersen er fullstendig likegyldig til sin fars død og blir tilfeldigvis drapsmann. Gjennom hele romanen klarer han å holde hemmeligheten om drapet på sin kone. Han tier stille om det faktum at det var han som drepte henne og at han lot sin venn i stikken. Ikke bare mangler Abel idealer eller forventninger til livet, men hans daglige adferd og tilværelse er også uten motivasjon. Til slutt blir Abel et samvittighetsløst nietzscheansk individ som manifesterer den nihilistiske holdningen gjennom å avvise og ødelegge verdssystemer.

[...] mot slutten av romanen avsløres det at Abel også er en rå, hensynsløs og brutal morder, uten skrupler, uten skyldfølelse, uten anger og uten selv oppgjør. Han er en dobbelmorder med tre liv på samvittigheten. Han har skutt sin kone som var med barn, han har latt vennen Lawrence få skylda, og etter å ha kommet hjem andre gang "meget forandret" bærer han omkring på en revolver som det kjæreste han har.¹²⁶

Hans forhold til samfunnet synes å være påvirket av anarkistiske holdninger. Han er opptatt av destruktive meninger uten å vurdere deres fulle implikasjoner. Han er opprørt over hvordan verden er og vil ikke roe seg før den vender tilbake til mer primitive tider. Han later som om han ikke er deltager i samfunnet han lever i. Uten å treffe bunnen kan det ikke være noen evolusjon, ingen oppstandelse. Hans impulsive natur uttrykker en holdning som verken er forførende eller befriende for menneskene rundt ham. Prinsippet hans er å ta menneskeheten tilbake til en mye mer grunnleggende tilværelse, der det å leve livet er det som er viktig, ikke materiell besittelse som gjør oss komfortable eller vellykket. Abel mister interessen for å være kaptein etter å ha jobbet på *Spurven* ni måneder.

Livet ombord opfordret heller ikke til noget, ikke til en smule. Den daglige idioti engang etablert vedblev uten omskifte, mildt vedlikeholdt av melkespand som skulde ombord og melkespand som skulde iland. Var det å holde ut? Ufarligheten i hele skibet, den uttænkte sikkerhet på alle leier og kanter irriterte ham, porcellænskskilt over hver dør for ikke å gå

¹²⁶ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 229

feil, knapper å trykke på, puter allevegne, puter. Ikke så at han søkte fare og død, det var han for likegyldig til, men en forandring vilde fryde. På de store seilskuter var en rig å gå i, her ombord var trapper med tæppe og messinghåndtak og ingen rig.¹²⁷

Den allvitende fortelleren

Historisk sett har tredjepersonsfortelleren, eller det allvitende perspektivet, vært det mest brukte. Vi finner det i utallige klassiske romaner, blant annet verker av Jane Austen, Lev Tolstoy, Charles Dickens og George Eliot. Knut Hamsuns *Ringen sluttet* er en historie fortalt fra synspunktet til en allvitende forteller som har full oversikt og vet alt, både det som rører seg inni de forskjellige personene og det vi kan se fra utsiden. Han vet også hva som har skjedd og hva som kommer til å hende. Han har tilgang til tankene og handlingene til alle personer i romanen.

Han blev konfirmeret samme sommer som Olga. De læste hos klokkeren i skolehuset, og Olga kunde ikke noget og sat ofte høirød og stum når hun blev spurt. Han reddet hende engang ved å vælte alle sine saker ned fra pulten og hisse klokkeren på sig. Hun kom aldrig til å få vite at han hadde gjort det for hendes skyld. Naturligvis var Olga en trol, men han kjendte sig uvel ved å se hende i knipe i Pontoppidan, hun visste meget mere end den gamle klokkeren om andre alverdens ting, nu var hun blit svært til dame, brukte parfyme og hadde visitkort som hun gik og delte ut. Nu når Olga var konfirmeret skulle hun ut og reise med sin mor.¹²⁸

Tilstedeværelsen til den allvitende forteller er likevel nokså diskret. Fortelleren formidler ikke uten videre sitt perspektiv direkte til leseren. Han er heller ikke en mellommann mellom romanens karakterer og publikum. Derimot står han "bak scenen" og gir sin versjon av virkeligheten. Intensjonen hans er ikke å påtvinge sitt synspunkt på forholdet mellom leseren og romanens tema. Personenes relasjoner og omstendighetene i småbyen blir sett gjennom fortellerens perspektiv.

¹²⁷ Hamsun, *Ringen sluttet*, 173

¹²⁸ Hamsun, *Ringen sluttet*, 13

Her er blitt folksomt. Foruten børn i alle aldre er også ældre byens borgere og fædre her, kjøpmænd og fiskere, et par toldere som drev om for tidsfordriv, fotograf Smith med kone og datter, og mange andre. Ved et sjeldent tilfælde viste også kaptein Brodersen sig, han som hadde ført barken "Lina", men nu hadde lagt op og var blit fyrvokter på fyret utenfor. Han står en stund og taler med tolder Robertsen, som han kalder styrmand, så stiger kapteinenen ned i sin sjekte og ror tilbake til fyret.¹²⁹

Fortelleren i *Ringens sluttet* gjemmer seg i karakterene og plottet, han formidler videre en spenning og er tilstedeværende gjennom de fleste av personene og hendelsene i romanen. Handlingen i romanen blir fortalt av en som er på høyt nivå og ser ned på de som mislykkes.

Som lesere får vi informasjon om de reelle forhold om og mellom personene. Vi får vite hvem som driver med forfalskning av dokumenter, det avsløres at to av Lilis barn er Abels, og vi får også vite at Abel er en morder. Fortelleren er allvitende og fremstår tradisjonen tro med en viss autoritet. Han har god oversikt over personene i romanen og deres handlingsmotiver.

Her er heller ingen mangel på unge piker: Lovise Rolandsen, en stor og giftefærdig datter fra håndverkerhjem, litt tørr og knoklet men blåøiet og et riktig bra parti. Hun var gjerne i følge med Lolla, som ikke var større skjønheten av ansikt, men som hadde en krop og nogen bryster, hun så ut som hun kunde vrinske. Da den kjække sportsmanden steg iland skiftet hun fot to ganger og stirret. Farmasøiten, den vittige hund, sa om hende at hun var overkvalificeret.¹³⁰

Til tross for den allvitende fortellerens tilstedeværelsen, skifter romanen fra fortelling til dialog.

Jeg skal også reise, sa Abel.

¹²⁹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 7

¹³⁰ Hamsun, *Ringens sluttet*, 7

Du? Hvor skal du hen?

Til sjøs, sa han.

Det var sandt nok at han skulde til sjøs. Han hadde så å si ingen anden utvei efterdi hans far ikke syntes han hadde råd til å ha ham gående hjemme lenger. Han kom forresten sønnens eget ønske imøte.¹³¹

I de fleste fall klarer ikke fortelleren til å motstå fristelsen til å se på seg selv som en ekstern observatør. Det første og mest åpenbare kjennetegnet er at teksten presenteres i dialog. På denne måten signaliserer fortelleren til leseren om en endring i opprinnelsen av ordene som omtales i teksten. Med andre ord har fortelleren en annen type ansvar for ordene i dialogen. Fraser som "sa Abel" og "sa han", som vist i eksemplet ovenfor, er en slags indikator til leseren om hvordan han eller hun skal tolke teksten som formidles av karakterene.

Tema

Carpe Diem. Grip dagen. Lev livet til det fulle. Uansett hvor ofte disse ordene er formidlet til oss, er det ikke mulig å leve livet til det fulle i dagens moderne samfunn. I vår verden må vi hele tiden følge visse regler og forskrifter. For at en skal være en god borger, er det visse forventninger en skal oppfylle for å oppnå dette målet. Mens mange mennesker har sine ideer om hva som trengs for å bli en god borger, er det liten konsensus om hva dette kan være. Hva vil skje hvis vi ikke lenger blir sosialt akseptert? Hva vil skje hvis vi ikke tenker det samfunnet forventer at vi skal tenke, hvis vi ikke lenger oppfyller de standardene som samfunnet og menneskene rundt oss dikterer, hvis vi ikke leser det vi bør lese? Alle disse spørsmålene ser ikke ut til å bryr Abel Brodersen. Abel følger ikke samfunnets regler. Han er egosentrisk og selvsentrert i sin natur. Han bryr seg ikke om noen. Utgangspunktet hans er likevel at han søker ting som ikke er materielle.

¹³¹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 13

Temaet i *Ringen sluttet* er eksil, et sammensatt samfunnsfenomen like gammelt som mennesket selv. Abel Brodersen befinner seg i et selvpålagt indre eksil, utløst av en forutgående følelse av å være utstøtt og foraktet av de andre som bor i den lille byen.

Hamsuns hovedperson i *Ringen sluttet*, Abel Brodersen er ofte blitt kalt for vandrør fordi han er på en evig vandring, på evig søk etter seg selv og sine behov. Temaet eksil har engasjert fantasien til mange forfattere gjennom alle litteraturhistoriske perioder, enten fordi de opplevde dette selv og måtte forlate hjemlandet av politiske grunner, eller fordi de følte en misnøye med sitt samfunn og valgte bevisst å leve andre steder. I fiksjonen, som i livet, er det mange typer eksil, like individuelle som menneskene som opplever og skriver om det. I *Ringen sluttet* skriver Hamsun om et ensomt utskudd som lengter etter frihet og kjemper mot den sosiale orden, mot det sosiale liv. Temaet frihet, som hovedpersonen oppnår gjennom å starte livet på nytt og gjennom total løsrivelse fra samfunnet, forblir komplekst og motstridende. Med sitt vedvarende fokus på følelsene, tankene og handlingene til sin unge protagonist, Abel Brodersen, blir *Ringen sluttet* et skremmende portrett av hovedpersonens feil og ulykke. Dette er en tematisk sett rik roman som våger å beskrive de mørkere sidene ved menneskelivet. Romanen utforsker gjennom sine bilder dypet av den moderne identitetskrisen. Det er mye som skjer gjennom disse 240 sidene. Romanen skildrer flere store temaer som amoral, intern kamp med personligheten så vel som det å rømme fra det konvensjonelle samfunn.

Aldeles riktig, jeg følger ikke mønstret. Jeg er tilfreds med ett mål om dagen, siden slikker jeg solskinn. Hvorfor skal vi bli noget? Det blir alle de andre og er allikevel ikke lykkeligere. De har hat strævet med å komme op, men de må se sig om efter lønnen. Deres ro er borte, deres nerver tyndslitte, nogen drikker for å greie sig og blir bare værre, de skal til hver tid gå på høie hæler, jeg som bor i en sjå ynker dem.¹³²

Mens jeg skrev, prøvde jeg i hovedsak å fokusere på temaene individets frihet og individets makt. Hovedpersonen kjemper for å bryte fri fra lenkene som samfunnet og menneskene rundt ham hadde lagt på ham. Abel prøver å finne seg selv som person, ikke som

¹³² Hamsun, *Ringen sluttet*, 210, 211

mann. Abel klarer ikke å bli det samfunnet forventer av ham, og han blir dessverre til en mann som ikke bryr seg om noe. Han frigjør seg fra alle samfunnets behov, han blir helt uavhengig av folk rundt seg og av materielle ting. Han lever fra dag til dag – han blir sin egen herre med sin egen moral. Det faktum at Abel snur ryggen til det sosiale liv er et bevis på at han negerer etikken av sin tid og ikke føler behov for å revurdere sine handlinger.

Kittang hevder at "*Ringen sluttet* er Hamsuns naknaste roman og Abel den mest ribba og desillusjonerte helten i forfatterskapen."¹³³ Kittang skriver videre at i *Ringen sluttet* finner vi en type ironi som bryter ned all illusjon til det motsatte, til desillusjon. Han hevder at boken driver et narrativt spill hvor fremtidige forpliktelser og løfter gjentatte ganger ender i ingenting eller hvis løftene oppfylles, så ender det komisk. Det hele får et ironisk preg over seg: illusjoner fortsetter å være illusjoner, aldri sannhet.¹³⁴ For å fremstille denne ironien bedre, bruker Kittang eksempelet når Clemens gir Lolla giftingen. Når hun endelig får ringen så passer den ikke. Drømmen om lykke er et bedrag, det er bare en illusjon.

Å den Lolla, like god til alt, født med det, kvinden og sødmen. Han vil gi henne noget som han har glemt, aldrig set slikt, ringen, giftingen, totalt glemt. Han kommer hjem med den en dag i æske. Men den er så mislykket, haha, på Lollas finger går ringen bare til andre led og stopper.¹³⁵

Den moderne kvinnen

Kvinnens rolle i samfunnet og kjønnsproblematikken har vært et tema i skjønnlitteraturen siden antikken, da greske poeter som Homer skrev om kvinnelig seksualitet, ekteskap, og følelsesmessige bånd mellom kvinner og deres familier. Siden da har filosofene behandlet og utforsket kvinnens rolle i samfunnet. På 1900-tallet ble det skapt et nytt bilde av den moderne kvinnen. Forfatterne skrev om den nye, frigjorte kvinnen som krevde sin rett til utdanning,

¹³³ Kittang, *Luft, vind, ingenting*, 267

¹³⁴ Kittang, *Luft, vind, ingenting*, 24

¹³⁵ Hamsun, *Ringen sluttet*, 231

stemmerett og selvstendighet. Denne kvinnen var generelt sett behandlet med mangel på respekt i samfunnet, og fremdeles kunne hun verken stemme, arve eiendom eller lett utvikle en karriere.

Romanen *Ringens sluttet* avspeiler samfunnet på den tiden verket ble skrevet, inkludert endringene i kvinners stilling. I begynnelsen av det tjuende århundre, da man blant annet leste den psykoanalytiske teorien til Sigmund Freud, tok litteratur av og om kvinner en personlig vending og den fikk en subjektiv dimensjon. I moderne feminisme, særlig etter at kvinner fikk stemmerett i mange vestlige land og større tilgang til utdanning og arbeidsmarked, har litteraturen konsentrert seg mer og mer om kvinners endrede rolle og kampen for å oppnå likestilling gjennom å fjerne hindringer.

Hamsun prøver å presentere mer enn bare mannens rolle og tilstand i samfunnet. Han har også mye å si om rollen som kvinnen fikk i datidens samfunn, fra begynnelsen av 1900 fram til romanens handling som foregår i 1930-årene. Menn er egnet til politiske, økonomiske og intellektuelle roller. De forventes å være sterke, aktive rollemodeller i samfunnet, men Abel lykkes aldri i å spille denne rollen. Han er rett og slett både moralsk og følelsesmessig fjernt fra den og klarer aldri å spille den maskuline rollen. Han er det motsatte av Olgas ektemann William Gulliksen. Olga beskriver ham slik: "Og så er han jo så uhyre driftig og flink forretningsmand, tjener en masse penger, jeg får alt jeg vil av ham."¹³⁶

I *Ringens sluttet* møter vi kvinneskikkelser som Hamsun har introdusert tidligere i sitt forfatterskap. Løytnant Glahn klarte heller aldri å komme seg etter bruddet med Edvarda. Han tar sitt eget liv på grunn av det, eller han ble skutt av sin jaktkamerat i India. Hele 42 år senere skapte Hamsun en annen versjon av Edvarda. Denne gangen kalte han henne Olga. I *Ringens sluttet* møter vi skildringer av kvinner innenfor et moderne realistisk motiv. Kvinnesynet i *Ringens sluttet* er tradisjonelt. Her møter vi igjen den uoppnåelige kvinnen i Olgas skikkelse. Hun er den velstående apotekerens datter. Hun er godt oppdratt og det er hun som følger alle sosiale normer og oppfører seg korrekt. Han er sønn av en gjerrig, rar fyrmesterfar og en alkoholisert mor. Abel kommer aldri inn i Olgas sosiale krets. Hun frister Abel tre ganger til å stjele det kostbare armbåndet som henger på Kristus' arm i kirken. Vi møter også den jordiske kvinnen, stemoren som blir dårlig behandlet av Abel Brodersen i Lollas skikkelse, og elskerinnen Lili.

¹³⁶ Hamsun, *Ringens sluttet*, 191

Da var Lili helt anderledes og en snil pike som han kunde holde sig til. Olga var et trol, men det var nu i alle disse år bare hende allikevel.¹³⁷

Lolla var god nok, rask i huset og vant med høner og gris, ugift, fire år eldre nu, altså fire og tyve, sund og rimelig pen.¹³⁸ Dyktig menneske den Lolla.¹³⁹

Det kommer blant annet til syne at Abel har et høyst forskjellig forhold til bokens tre kvinner, Olga, Lolla og Lili. I forbindelse med Abels forhold til kvinnene i romanen, er Olga et slags sentrum, mens Lollas og Lilis status og rolle er underlegne. Vi som lesere merker at Abel kommer i intim kontakt med alle kvinnene i romanen. Mens Lili er omgitt av en tradisjonell assosiasjonssfære og står for det evig kvinnelige, knyttet til det ukompliserte, er Olga løftet opp i et høyere plan. Selv om han havner med andre kvinner, er det Olga han elsker, det er bare henne hans hjerte virkelig brenner for. Abel opplever ikke seksuell tiltrekning av Lolla. Lolla er ikke vakker, " [...] Lolla, som ikke var større skjønnheten av ansikt, men som hadde en krop og nogen bryster, hun så ut som hun kunde vrinske."¹⁴⁰ Hun skremmer vettet av Abel fordi hun "hadde så vilde næsebor som gik ut og ind når hun så på ham."¹⁴¹ Men i forhold til Olga og Lili, er det Lolla som virkelig bryr seg om Abel. Hun prøver veldig hardt å vekke Abel, å kle ham opp, å få ham ut i verden.

Særlig interessant ved denne romanen er fremstilling av den moderne kvinnen i Olgas skikkelse. Fortelleren beskriver henne som en svært spesiell dame helt siden hun var liten jente. "Hun hette Olga, og de andre rettet sig efter hende."¹⁴² Denne karakteristikken av Olga blir mer synlig med tiden etter hvert som hun vokser opp til å bli en vakker og selvstendig ung kvinne. Olga blir et forbilde for den moderne kvinnen med mye makt. Kvinnene i den lille sørlandsbyen er imponert over måten hun kler seg utfordrende, hvordan hun ser ut og måten hun behandler menn på.

¹³⁷ Hamsun, *Ringens sluttet*, 11

¹³⁸ Hamsun, *Ringens sluttet*, 18

¹³⁹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 20

¹⁴⁰ Hamsun, *Ringens sluttet*, 7

¹⁴¹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 18

¹⁴² Hamsun, *Ringens sluttet*, 8

Han la merke til at hun efter hans skjøn måtte ha sat hatten bak frem, og han roper efter hende om det.

Ja, svarer hun, jeg gjør det med vilje. De er jo vant til å kjøpe hatter efter mig og efterape mig – nu er det om de også sætter hatten bak frem og ser op til mig som de pleier.¹⁴³

Hun er ikke lenger styrt av faren eller den gamle generasjonens regler om hvordan kvinner skal oppføre seg. Hun går på restaurant, røyker, liker musikk og dans, søker spenning – hun har en ganske avslappet oppførsel og stil i forhold til andre kvinner i romanen.

I Knut Hamsuns forfatterskap portretteres hun i flere generasjoner. Som en igangsetter av handling er hun avgjørende ikke bare for plotet, men for det idémessige innholdet. Den nye kvinnen er et objekt for det mannlige blikket – hun er så absolutt et begjærsobjekt – men de mannlige karakterene slites mellom å betrakte henne som en trussel og som et seksuelt objekt. I Hamsuns forfatterskap er den nye kvinnen en figur som er forbundet med uro og konflikter. Kvinnens nye rolle og plass i samfunnet hadde på 1880-90-tallet gitt opphav til hissige diskusjoner om kvinnelighet. Litteraturen førte debatten videre, og dette var et sentralt emne også i mellomkrigstida.¹⁴⁴

I den sivilisasjonskritiske delen av Knut Hamsuns forfatterskap er den moderne kvinnen en konsekvens av det moderne kapitalistiske samfunnet som hadde demokratisering og kvinnefrigjøring i fokus.¹⁴⁵ Kvinnen ble mer maskulin. Slik beskriver Hamsun den nye kvinnen i *Ringens sluttet*:

¹⁴³ Hamsun, *Ringens sluttet*, 94

¹⁴⁴ B. Andersen, *Ubehaget ved det moderne*, 46

¹⁴⁵ B. Andersen, *Ubehaget ved det moderne*, 46

Det første han nu ser hende sitter hun ikke og læser i en bok og slår et par overmåte drømmende øine op, nei hun er i kort hår og cigaret og overall og rødmalte negler. Vi er så moderne og vi er så skåltom i hodet, og vi har så mager hals og har ingen bryster.¹⁴⁶

Gjennom Olgas karakter og hennes maskuline side understreker Hamsun hennes sterke ambisjon om å forandre det konvensjonelle bildet av kvinnen. Det er en av grunnene til at fortelleren beskriver henne som en pretensiøs, følelsesløs og overfladisk person. Hun er ikke i stand til å elske. Akkurat som Abel er hun også egoist. Hun er opptatt av status og materielle verdier "til å stase op tilværelsen med."¹⁴⁷ Hun er opptatt av å ha det fint hjemme. Olga innrømmer at hun er forelsket i Abel og at det er ham hun skulle hatt. "Det er visst dig jeg skulde hat, Abel, vi skulde hat hverandre, efter det jeg har hørt om dig."¹⁴⁸ Likevel velger hun materiell sikkerhet i stedet for en emosjonell sikkerhet. Hun nekter å leve fra hånd til munn. "Olga: Vær ikke sint på mig, Abel, men jeg vil ikke gå ut å tatre med mig. Det vil jeg ikke. Du vilde bare drage mig ned i skitten."¹⁴⁹

Hun har meget bestemte meninger og er definitivt den styrende og førende i ekteskapet. Det korte håret, sigaretten, de rødmalte neglene er en slags trussel for mannen. På den måten formidler Hamsun til leseren at Olga tar del i det som tidligere hadde vært mannsprivilegier, hun nekter å tilpasse seg en tradisjonell kvinnerolle.¹⁵⁰ Jeg tror det er derfor at Hamsun ikke gir Olga morsrollen. Abel ser henne som en dokke. Hun er opptatt av å se bra ut og liker å dolle seg. Han forteller henne at hun ikke har tid til å være mor fordi hun har så mange andre aktiviteter å holde på med.

Du har vel ikke tid til slikt, Olga. [...] Du skal skjøtte alle dine andre interesser, sa han. Du skal male dig og krølle dig og ta ind piller og skifte kjoler og veie dig og røke cigaretter.¹⁵¹

¹⁴⁶ Hamsun, *Ringens sluttet*, 46

¹⁴⁷ Hamsun, *Ringens sluttet*, 90

¹⁴⁸ Hamsun, *Ringens sluttet*, 214

¹⁴⁹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 222

¹⁵⁰ B. Andersen, *Ubehaget ved det moderne*, 203

¹⁵¹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 209, 210

Toppen av ironi opplever Olga da hun, en sterk kvinne, gifter seg med den vellykkede forretningsmannen William Gulliksen - en impotent mann. Abel blir også overrasket av måten Olga behandler ham på mot slutten av boken. Hun virker veldig overfladisk. Men mot slutten av boken forstår vi at Olga egentlig sliter med å spille rollen sin som en overfladisk kvinne på en troverdig måte. Hun får det imidlertid som hun vil. Etter at hun har blitt gravid med Abel, behandler hun ham som luft, hun vil ikke hilse på ham mer. Hun synes ikke å kjenne ham igjen. "En gang til så han Olga, det var på veien til politistasjonen. Han hilste og gikk forbi, hun kjendte ham ikke." Jeg deler Andersens syn når hun skriver at det egentlig er Abel som sjokkeres av Olgas kynisme, ikke omvendt.¹⁵²

Det er kvinnene som blir igjen i *Ringens sluttet* når bunnen er nådd. Abel forlater byen og livet i byen for siste gang. Olga bruker Abel til å bli gravid og nyter følelsen av materiell frihet som hun får fra sitt ekteskap med Gullriksen.¹⁵³

På den andre siden står Lolla som er tvungen til å inngå kompromisser i motsetning til Olga, som alltid får det hun vil ha. Lolla velger å gifte seg med Clemens. Etter at Abel drar bort fra byen, for godt, forstår Lolla at den eneste veien ut for henne er å gifte seg med Clemens. Hun tar den rette avgjørelsen, men blir aldri lykkelig. Men det faktum at hun er nå gift og har barn gjør henne fornøyd på et vis. Fra å være en "husholderske"¹⁵⁴ blir Lolla merkelig forandret. "Hun så svært godt ut, staselig, talte pent sprog, og drog ikke op i strømpene. Det var merkelig til forandring med Lolla."¹⁵⁵

Med Lili skaper Hamsun en figur med positive trekk i forhold til Olga. Lili var helt annerledes¹⁵⁶, formidler fortelleren. Hun beskrives som ei ung jente med fattige foreldre, "men hun var en snil pike som han kunde holde seg til."¹⁵⁷ Lili presenteres som Abels barndoms kjærighet, på et vis.

¹⁵² B. Andersen, *Ubehaget ved det moderne*, 224

¹⁵³ Hamsun, *Ringens sluttet*, 239

¹⁵⁴ Hamsun, *Ringens sluttet*, 18

¹⁵⁵ Hamsun, *Ringens sluttet*, 55

¹⁵⁶ Hamsun, *Ringens sluttet*, 11

¹⁵⁷ Hamsun, *Ringens sluttet*, 11

Jo han trøstet sig til Lili i disse onde dager da han ingen anden hadde. Og at hun bodde usselt var bare bra, så var hun ikke av de fine. Lili var god og rolig , selv da han kysset hende engang senere på sommeren skvat hun ikke væk og langt fra ham, hun la bare hånden over øinene litt.¹⁵⁸

Forholdet mellom Abel og Lili beskrives som avslappet og naturlig mens forholdet mellom Abel og Olga får mer intens tone. I motsetning til Olga er Lili en enkel skjønnhet. Enkel i mening av både sosial opprinnelse og i hennes naturlige vesen. Etter sitt eventyr med Abel, "Den milde Lili var blitt vækket, etter alle disse år i trofast ekteskap først nu blitt væket til gyldig erotisk opplevelse."¹⁵⁹ Ømhet og glede er en del av det å være forelsket, men ikke kravet om å realisere forelskelsen. Lili avviser Abel med kaldt hode uten å såre ham. Etter kjærlighetsaffære med Abel, velger Lilli å fortsette ekteskapet med Alex fordi hennes barn må ha en far, og hun trenger en mann. Noe hun ikke kan forvente av Abel.

Miljø

Knut Hamsun tegner et negativt bilde av det borgerlige samfunnet og industrikapitalismens utfordringer, ikke bare i *Ringens sluttet*, men i flere av sine romaner. Han henter stoffet fra det virkelige liv, dvs. det som er realistisk. Dette er den prosaiske fremstillingen av den norske småbyvirkeligheten som vi kjenner fra tidligere bøker av Hamsun og fra annen realistisk litteratur.¹⁶⁰ Han er mot den nye tid og oppfordrer menneskene til å vende tilbake til jorden igjen.

Samfunnsproblemene får igjen plass i litteraturen. Grunnen til dette er det industrielle gjennombruddet i Norge like etter hundreårsskiftet. Norge får økonomisk vekst, folk flytter inn til byene og arbeiderklassen vokser. Slike forandringer endret drastisk hverdagslivet, kulturen og folkets mentalitet. Forfatterne skildrer livet til arbeiderne, og de blir mer opptatt av moralske problemer til medmennesker og deres situasjoner. Romanen *Ringens sluttet* er i første rekke

¹⁵⁸ Hamsun, *Ringens sluttet*, 12

¹⁵⁹ Hamsun, *Ringens sluttet*, 71

¹⁶⁰ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 184

meget samfunnskritisk. Den sammenlikner egentlig det gamle og det nye i samfunnet. Hamsuns kritikk av det moderne samfunn og behovet for et meningsfullt liv er tydelig beskrevet i hans bok *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* (1889) som er foredrag skrevet etter ut fra erfaringer Hamsuns gjorde under sine to opphold i USA. Han fikk oppleve på kroppen hvordan livet i Amerika virkelig var. Han ble desillusjonert og skuffet.

Hamsuns mening om nasjonen stod i voldsom kontrast til den optimisme som vanligvis ble formidlet til et skandinavisk publikum, enten av en forfatter som Ibsen i *Samfundets Støtter*, eller Bjørnson som hadde holdt foredrag [i Amerika], og skrevet side opp og side ned i pressen om sine gode inntrykk av den Nye Verden. Ibsen hadde aldri vært i Amerika, og landet ble for ham kun et symbol på det friske og rene, mens Bjørnsons Amerika var mottagelser, blomsterbuketter og musikkorps på prairiebyenes jernbanestasjoner. Hamsun hadde imidlertid opplevet Amerika fra arbeiderens side, og for ham var det et rått og barskt sted der anonymitet, usikkerhet, rotløshet og fattigdom formet menneskenes skjebner. [...] Dessuten var han i stor grad fylt av den Gamle Verdens arrogante forakt for den moderne tids kulturelle streben [...]¹⁶¹

Det gamle samfunnet var statisk og trygt, et bondesamfunn, et samfunn der menneskene hadde det de trengte og var tilfredse. Et samfunn før kapitalismen og pengene tok over. I *Ringens sluttet* sammenlikner Hamsun de tendensene som han så i Amerika og det nye samfunnet i Norge, et dynamisk industrisamfunn preget av misnøye der menneskene vandrer urolig. Menneskene strever oppover.

Hamsun fremstiller et gjenkjennelig småbymiljø i mellomkrigstiden. Det er mye som skjer i den lille byen og Hamsun gir oss et ganske realistisk bilde av det som foregår i det lille miljøet. Boka begynner med beskrivelse av byens havn og folkets hverdagslige vaner og forpliktelser der.

Når folk møter op på bryggen til kystbåten så gir det dem ingen inntekt men heller ingen utgifter, det balanserer, kanskje med fradrag for litt skoslitt. Det skader da ikke netop, men

¹⁶¹ Robert Ferguson, *Gåten Knut Hamsun*, (Oslo: Aventura, 1994), 112

det er sjelden at nogen har litt igjen for det. En særskilt opplevelse, et syn for guder, en eller anden sand velsignelse! Nei, nei! Nogen folk og kasser ombord. Ingen sier noget, hverken styrmanden ved rækken eller ekspeditøren på kaien har bruk for et eneste ord, de ser i papirene og nikker.

Så er det ikke mere?

Og folk vet at nogenlunde hver eneste dag hvad de går for å se, men de går.

Er det aldrig mere?¹⁶²

Handlingen er i tillegg logisk og klar, og karakterene i romanen blir fremstilt på en tradisjonell måte. De fleste av dem beskrives som typer og ikke som kompliserte individer på bakgrunn av et sosialt miljø, noe som i følge Ståle Dingstad er grunnleggende i realistisk litteratur. I sin bok *Hamsuns stragerier* legger Dingstad vekt på Georg Lukács' oppfatning av mennesket som et grunnleggende sosialt og politisk vesen.

Det innebærer en fremstilling av mennesket i vekselvirkning med det samfunnet det er en del av. I realistisk litteratur er ikke mennesket et grunnleggende ensomt vesen slik det er blitt fremstilt i mye av det romantiske og modernistiske litteraturen. Mennesket er samfunnvesen og fremstillingen av det samfunnet det enkelte lever i, er vel så viktig som fremstillingen av den enkelte. Mennesket plassert i en sosial situasjon og oppfattet som et sosialt og politisk vesen, er grunnleggende i realistisk litteratur, og Hamsuns senere romaner er ikke noe unntak.¹⁶³

¹⁶² Hamsun, *Ringens sluttet*, 7

¹⁶³ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 26

Kapittel V

Konklusjon

Psykologisk vs. sosialkritisk roman

Noen forfattere blir levende, legender og deres bøker blir for alltid en del av verdens litteraturhistorie. På slutten av 1800-tallet ble Knut Hamsun en slik forfatter. I 1890 kom en bok ut i Norge som var en av de merkeligste folk hadde lest. Romanen var *Sult*. Hamsun ville skape noe helt nytt med denne boken, og vi kan slå fast at han lyktes med det. Bøkene hans er oversatt til mange språk og blir fortsatt lest over hele verden. I 1920 mottok han Nobelprisen i litteratur. Han er en av tre norske forfattere som har fått denne prestisjefylte prisen. Hans forfatterskap har blitt en industri, og hans verker leses og studeres av mange forskere både i Norge og i utlandet.

I innledningskapittelet stilte jeg spørsmålet: Var Hamsun modernist eller realist? Mitt hovedmål med en slik problemstilling er å avdekke de modernistiske kjennetegnene ved Hamsuns tidligere og senere forfatterskap, nærmere bestemt romanene *Sult* og *Ringens sluttet*.

Knut Hamsun ble den største norske forfatter siden Henrik Ibsen, men endte livet i skam i 1952. *Sult* var Hamsuns første reaksjon mot datidens oppfatning av romanen som en koherent representasjon av samtidens mennesker og miljøer. En slik sammenheng var ikke innlysende for Hamsun. Han gikk i sitt foredrag om litteratur fra 1891 til angrep på Bjørnson, Ibsen, Kielland og Lie, som var toneangivende innen den realistiske litteraturen på 1870- og 1880-tallet. Knut Hamsun kalte Ibsen for "Samfundsforfatter som de andre"¹⁶⁴ og anklaget ham for å være en forfatter som bare skapte "typer", karakterer med "for grov og for overfladisk Psykologi."¹⁶⁵ Sammenlignet med Hamsun, var Ibsen alltid opptatt av karakterenes moralske idealer og praksis. Knut Hamsun var opptatt av andre sider ved det moderne livet og fant ikke det tradisjonelle

¹⁶⁴ Knut Hamsun, *Paa turné. Tre foredrag om litteratur*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1960), 33

¹⁶⁵ Hamsun, *Paa turné*, 27

formspråket tilstrekkelig. Han ønsket å uttrykke noe annet enn Bjørnson, Ibsen og Kielland og Lie, og han formulerte seg derfor også annerledes.

Hamsuns banebrytende innsats ligger ikke i det episke, men i det lyriske.¹⁶⁶ Han setter ikke fokuset på en episk refleksjon over forholdet mellom individet og omverdenen. Han setter fokuset på en provokasjon overfor tradisjonell episk tenkning. Han bryter med de tradisjonelle episke formene. Hamsun forsøkte å skildre verden ikke som den var, men slik mennesker faktisk opplevde den. Han skrev om hovedpersonens tanker og samtaler med seg selv, noe som kom til å bli en tendens i den modernistiske skjønnlitteraturen. Han skiller seg fra sine forgjengere ved at han unngikk å være sosialt moraliserende og heller konsentrerte seg om underbevissthetens reaksjoner. Hamsun presenterte en roman nesten uten handling hvor det underbevisste hos mennesket spiller hovedrollen. Han beskriver det moderne menneskets opplevelse av tomhet, kjedsomhet og meningsløshet. Med andre ord gir Hamsun leseren opplevelse og intensitet. Hamsun var på jakt etter en rå og primitiv inspirasjon som gjenspeilte rene og grove følelser.

[...] som moderne Psykolog skal jeg belyse og forhøre en Sjæl. Jeg skal belyse den paa kryds og tvers, fra alle Synspunkter, i hvert hemmeligt Hul; *jeg skal spidde den vageste Rørelse i den paa min Naal og holde den op til min Luppe, og jeg vil netop med Forkærlighed undersøge de fineste Zitringer, jeg vil banke mig frem og lytte til hver sagte Lyd.*¹⁶⁷

Hamsuns romanhelter i *Sult* og *Ringens sluttet* har i grunnen ganske mye til felles hvis man tar hensyn til deres livssituasjon og grunnleggende behov. De kjemper for bekreftelse av sin personlighet og står overfor et uunngåelig nederlag. Både den navnløse skribenten og Abel Brodersen er *outsidere* som står på utsiden av samfunnets konvensjonelle og kulturelle grenser. På forhånd er de begge klar over muligheten for at de kanskje ikke kommer til å lykkes i kampen

¹⁶⁶ Rolf Nyboe Nettum, *Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap 1890 – 1912*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1970), 57

¹⁶⁷ Hamsun, *Paa turné*, 70

mot de hverdagslige, banale og konvensjonelle normer. "Hamsun-mennesket står ribbet for alt, for mål og mening."¹⁶⁸

Hele Hamsuns diktning behandler et tema som assosieres med aspekter av livet som hver person opplever, men egentlig ikke forstår. Et slikt dominerende element er følelsen av fremmedgjøring og isolasjon. Dette er ofte en følelse av å være alene i hele universet. Når denne følelsen oppstår, oppleves ingen tilhørighet. Følelsen av fremmedgjøring er karakteristisk både for den navnløse helten i *Sult* og Abel fra *Ringens sluttet*. "Helten, Abel Brodersen, er verken i slekt med Nagel, Isak eller August. Kanskje er han taperen i *Sult*, som går i land etter 46 år, i jazzens tidsalder."¹⁶⁹ I *Sult* møter vi det moderne "nervemennesket" mens Knut Hamsun i *Ringens sluttet* vender tilbake til sitt forfatterskaps utgangspunkt, det gåtefulle menneskesinnet. Enda en gang presenterer Hamsun et menneske som befinner seg i en identitetskrise.

Alle dei bøkene som blir behandla i denne studien [*Luft, vind, ingenting*], er samla kring ein slags "helte"-figur: den namnlause skribenten i *Sult*, Nagel i *Mysterier*, turist-eg'et i *I æventyrland*, Knut Pedersen i vandrarbøkene, Oliver i *Konerne ved vandposten*, Abel i *Ringens sluttet*. Og dei fleste av desse "heltane" er innvikla i "familie-romanens" grunnsituasjonar: begjæret etter erotisk og sosial anerkjenning. Men dei representerer samstundens den andre sida, så å seie, av "Hans Majerstedt Eg'et": det komplekse, konfliktridne, skrøplege, "framandgjorte" Subjektet som Eg'et er den idealiserte søndagssida av. Annleis sagt: den hamsunske tekstens særeigne undersøkingsfelt er nettopp den illusoriske Eg-identiteten som "romanen" byggjer opp kring.¹⁷⁰

Med det som formål å gjøre Hamsuns forfatterskap betydelig igjen og for at Hamsun endelig skal få den plassen han fortjener både i den nasjonale og den internasjonale litteraturhistorien, har Hamsun-forskere prøvd å gjenreise hans forfatterskap fra "ruinene etter krigen"¹⁷¹, noe jeg var inne på allerede i innledningskapittelet. I sin bok *Hamsuns strategier* kritiserer Dingstad to tendenser som karakteriserer denne gjenreisningen. Han mener at en del av

¹⁶⁸ Jan Marstrander, *Det ensomme mennesket i Knut Hamsuns diktning*, (Oslo: Det Norske Studentersamfunds Kulturvalg, 1959), 39

¹⁶⁹ Walter Baumgärtner, *Den modernistiske Hamsun*, (Oslo: Gyldendal, 1998), 161

¹⁷⁰ Atle Kittang, *Luft, vind, ingenting. Desillusjonsromaner frå Sult til Ringens sluttet*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1996), 25

¹⁷¹ Ståle Dingstad, *Hamsuns strategier. Realisme, humor og kynisme*. (Gjøvik: Gyldendal, 2003), 35

forskerne har lagt fokuset på nittitalromanene, mens den andre tendensen er å lese Hamsuns siste romaner i lys av modernismen og dermed definere hele forfatterskapet som preget av modernismen.¹⁷² Dingstad er spesielt imot det siste og argumenterer for at det kun er *Sult*, og i mindre grad *Mysterier*, som kan betraktes ut ifra et modernistisk perspektiv, mens Hamsuns forfatterskap fra mellomkrigstiden står i en lang realistisk tradisjon. "[...] Hamsun utover i forfatterskapet blir en realist så god som noen."¹⁷³

I de første 50 årene etter Hamsuns død er det skrevet fire doktoravhandlinger om den unge Hamsuns litterære gjennombrudd: Olav Øyslebøs *Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*¹⁷⁴, om Hamsuns forfatterskap fra *Den Gaadefulde* til *Den siste Glæde*; Rolf Nyboe Nettums *Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap*, om Hamsuns diktning fram til 1912, inkludert en omfattende analyse av Hamsuns 1890-tallsromaner;¹⁷⁵ Jan Marstrandens *Livskamp og virkelighetsoppfatning*, som fokuserer på Knut Hamsuns forfatterskap frem mot gjennombruddet;¹⁷⁶ og til sist Hamsun biografien *Den unge Knut Hamsun (1859–1888)* av Lars Frode Larsen.¹⁷⁷

Slik Dingstad ser det, er James McFarlanes studie "*The Whisper of the blood: A study of Knut Hamsun's early novels*"¹⁷⁸ og Einar Eggens "*Menneskene og tingene*"¹⁷⁹ – som er en analyse av *Sult* i sammenheng med den franske nyromanen, de første tekstene som forsøker å lese Hamsuns forfatterskap i en modernistisk kontekst. Det samme gjør bøkene *Illusjonens vej* av Jørgen Tiemroth¹⁸⁰, Peter Kirkegaards *Knut Hamsun som modernist*; om perioden fra 1888 til 1892,¹⁸¹ og Atle Kittangs *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet*.¹⁸² Denne siste boken viser hvor sentral Hamsun var som gjennombruddsmann for modernismen i Europa og hvordan han som dikter bidro til den revolusjonen i kunnskapen om menneskesinnet som Sigmund Freud bidro til som vitenskapsmann. Selv har Ståle Dingstad

¹⁷² Dingstad, *Hamsuns strategier*, 35, 36

¹⁷³ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 35

¹⁷⁴ Olav Øyslebø, *Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1964)

¹⁷⁵ Rolf Nyboe Nettum, *Konflikt og visjon*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1970)

¹⁷⁶ Jan Marstrand, *Livskamp og virkelighetsoppfatning. Knut Hamsuns forfatterskap frem mot gjennombruddet (1877-1887)*, (Utgitt ved Lars Frode Larsen: Oslo, 1993)

¹⁷⁷ Lars Frode Larsen, *Den unge Hamsun (1859-1888)*, (Oslo: Schibsted Forlag, 1998)

¹⁷⁸ James Walter McFarlane, *Ibsen and the Temper of the Norwegian literature*, (London, 1960)

¹⁷⁹ Einar Eggen, "*Menneskene og tingene*", Norsk litterær Årbok, (Oslo 1966)

¹⁸⁰ Jørgen Tiemroth, *Illusjonens vej, Knut Hamsuns forfatterskab*, (København 1974)

¹⁸¹ Peter Kirkegaard, *Knut Hamsun som modernist*, (København 1975)

¹⁸² Atle Kittang, *Luft, vind, ingenting. Desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1996)

bidratt med *Hamsuns strategier*, som tar for seg Hamsuns senere forfatterskap, det vil si mellomkrigsromanene, som er lite studert i forhold til Knut Hamsuns 1890-tallsdiktning.¹⁸³ Dette var blant annet på grunn av det faktum at Hamsun støttet naziregimet i Tyskland og på grunn av rettsprosessen mot ham etter krigen. Atle Kittang er altså representant for det modernistiske perspektivet på Hamsuns forfatterskap, mens Ståle Dingstad på den andre siden hevder at Hamsun var en konvensjonell realist i europeisk forstand.

Knut Hamsun er blitt sett på som mannen som innfridde kravet om en ny psykologisk diktning da han ga ut gjennombruddsromanen *Sult*. I Atle Kittangs bok er plasseringen av Hamsun som modernist et viktig poeng. "Den vanlege oppfatninga går ut på at Knut Hamsuns plass i norsk bokheim vart etablert med brask og bram i 1890, og at denne plassen ikkje var rokka før den 9. april 1940."¹⁸⁴ I følge Kittang har Hamsuns desillusjonsromaner en plass viktig plass innenfor europeisk modernisme, side ved side med Joyce, Proust, Svevo og Céline. Kittang skriver videre at Hamsuns modernitet er i nær i slekt med den revolusjonen i vår menneskekunnskap som Freud satte i gang i det samme tidsrommet – Fra *Sult* til *Ringens sluttet*.

Ein må framfor alt våge den hypotesen at diktning i Hamsuns tilfelle er noko kvalitativt anna enn formidling av (ideologiske) verdiar og normar, nemleg ei utforskning av grunnleggande forhold i menneskelivet, og ei kvilelaus utprøving av det fundamentet sjølve dikterkunsten har i vår evne til (og vårt behov for) å skape fantasiar, fiksjonar, illusjonar. Slike illusjonar, med andre ord, som også ideologien spring ut av.¹⁸⁵

På den andre siden hevder Dingstad at Kittang begrenser perspektivet til motiv og tema i sitt forsøk på å plassere Hamsuns forfatterskap i en modernistisk tradisjon. Dingstads viktigste argument her er at Kittang i sin studie utelater formspråket, som i vesentlige deler av Hamsuns forfatterskap er tradisjonelt. Han konkluderer med at Kittangs forsøk på å innordne hele Hamsuns forfatterskapet i en modernistisk tradisjon vanskelig lar seg gjøre. Han hevder at romanene *Sult* og *Mysterier* passer godt inn i det modernistiske perspektivet, men at det er mer

¹⁸³ Ståle Dingstad, *Hamsuns strategier. Realisme, humor og kynisme*, (Gjøvik: Gyldendal, 2003)

¹⁸⁴ Kittang, *Luft, vind, ingenting*, 11

¹⁸⁵ Kittang, *Luft, vind, ingenting*, 20

dekkende å lese Hamsuns forfatterskap i lys av et sosialkritisk perspektiv, hvis man skal se hele forfatterskapet i sammenheng.¹⁸⁶

Med *Sult* har Hamsun gitt en ytterst subjektivistisk fremstilling av det moderne menneskets angst og fremmedfølelse. Hovedpersonen er kastet inn i storbyen, uten fortid og uten fremtid, løsrevet fra enhver sosial og historisk sammenheng, uten innsikt i annet enn sitt eget stakkars jeg, som sakte men sikkert går i oppløsning. På den andre siden og i den andre enden av forfatterskapet har vi romaner som *Men Livet Lever* og *Ringen sluttet*, [...] Det er romaner som følger mønsteret for det vi med Lukács kunne betrakte som klassiskrealistiske tekster.¹⁸⁷

Romanen *Sult* er et av de første eksemplene på psykologisk litteratur. I stedet for en episk komposisjon, der de fire delene er ment å lage en mening, presenterer *Sult* en rekke scener stilt ved siden av hverandre, med andre ord en kollasj av et menneskes tanker og skarpe iakttagelser. Hamsun inviterer leseren til å oppleve en rekke sinnsebevegelser i et bisart univers. Handlingen bryter sammen, og det at det eksperimenteres med beskrivelser av hovedpersonens indre liv, er etter mitt syn et typisk modernistisk trekk ved romanen.

I sitt senere forfatterskap beveger Hamsun seg stadig nærmere realismen. Han skriver om alt som er rundt oss, han skriver om ting vi kan se med det menneskelige øyet. Et av realismens kjennetegn er valget av emne. Hamsun skrev om problemer som eksisterte i samfunnet - "som samtidsroman legger [*Ringen sluttet*] vekt på å fremstille sin tids fenomener og problemer."¹⁸⁸ Britt Andersen skriver at "Knut Hamsun, som tidligere argumenterte *mot* norske forfattere som debatterte samfunnsproblemer, og *for* litteraturens vending *innover*, mot de psykiske, ble etter hvert opptatt av det norske samfunnet."¹⁸⁹

¹⁸⁶ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 38, 39, 40

¹⁸⁷ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 26

¹⁸⁸ Ståle Dingstad, *Men livet lever og Ringen sluttet* i Dingstad, Ståle (red.) *Den litterære Hamsun*, (Bergen: Fagbokforlaget, 2005), 267

¹⁸⁹ Britt Andersen, *Ubehaget ved det moderne. Kjønn og biopolitikk i Hamsuns kulturkritiske romaner*, (Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2011), 15

Slik kommenterer Jan Marstrander den litteraturhistoriske forandringen i Hamsuns forfatterskap: "Realismen som kom innenfra, avløses av en realisme som kom utenfra. Den psykologiske diktning blir sosial".¹⁹⁰

[...] bøkene frå og med *Konerne ved vandposten* meir eintydig står i sivilisasjonskritikkens teneste. Felles for alle desse "sosialrealistiske" verka er at samfunnskritikken ikkje lenger er noko diktaren nøyer seg med å legge i munnen på sine problematiske heltar. Den blir (tilsynelatande) sjølve den narrative horisonten i romanuniverset.¹⁹¹

Fra å være en forfatter som skrev om menneskesjelen og menneskesinnet, noe som ble basisen for hans forfatterskap, ble Hamsun en sosialkritisk forfatter. En av årsakene kan være at han ville gi klart uttrykk for sin misnøye med det industrielle gjennombruddet i Norge like etter århundreskiftet. I sitt senere forfatterskap var Hamsun opptatt av å skildre samfunnsforholdene og livet i småbyen. Han skaper et bilde av samfunnet der pengene er drivkraften som fornedrer mennesket. Han beskriver en verden preget av egoisme, hykleri, intriger og bedrag.

Når det gjelder en litteraturhistorisk plassering av boken *Ringen sluttet*, mener jeg at romanen innholdsmessig har klare modernistiske trekk, slik jeg også nevnte i analysen av boken. Den er preget av primitivisme og nihilisme, et typisk fremmedgjøringsmotiv som dels hører modernismen til. Moderniteten oppleves upersonlig. Mennesket føler seg desorientert og fremmedgjort i den moderne verden. Menneskene mangler følelsen av tilhørighet til det fellesskapet de inngår i.¹⁹²

I *Ringen sluttet* beskrives en verden hvor "Gud er død". Følelsen for det hellige er borte sammen med respekten for kirken. I denne romanen skapte Hamsun sin mest radikale romanskikkelse, et tomt subjekt, en mann uten identitet. Abels tomhetsfølelse er påfallende gjennom hele romanen – han er intet, gjør intet. Baumgartner kaller *Ringen sluttet* Hamuns mest

¹⁹⁰ Her sitert etter Atle Kittang: *Luft, vind, ingenting*, 15. J. Fr. Marstrander, *Fra konerne ved vandposten til Ringen sluttet. Et essay i Knut Hamuns sosiale forfatterskap*, i Arild Hamsun (red.), *Om Knut Hamsun og Nørholm*, (Oslo: Aschehoug, 1961), 94

¹⁹¹ Kittang, *Luft, vind, ingenting*, 15

¹⁹² Per Thomas Andersen, *Modernisme. Tverrestetiske peilinger i musikk, billedkunst og litteratur*, (Bergen: Fagbokforlaget, 2008), 147, 148

modernistiske tekst siden 1890-årene.¹⁹³ Han skriver videre at "Dens absolutte nihilisme og fravær av utopi minner om Samuel Beckett. Det er ingen desillusjonsroman. Her er ingen spor av skuffede forventninger om et bedre alternativ, ingen aggressivitet næret av styrken i en vakker drøm."¹⁹⁴

Men denne forklaringen er bare delvis riktig, fordi *Ringens sluttet* er konvensjonell, ikke eksperimentell eller modernistisk, hvis vi skal dømme ut i fra formen. *Ringens sluttet*, betraktet som samtidsroman, er preget av mye realisme, til tross for disse nietzscheanske trekkene i verket. Dette er en roman som gir en prosaisk fremstilling av den norske småbyvirkeligheten i mellomkrigstiden. I *Ringens sluttet* fremstiller Hamsun et gjenkjennelig småbymiljø i mellomkrigstiden og gir dermed leseren et ganske realistisk bilde av det borgelige samfunnets opp- og nedture. Handlingen er i tillegg logisk og klar. Dette betyr at handlingen fortelles tidsmessig korrekt. Den beveger seg kontinuerlig og kronologisk fremover med noen få tilbakeblikk i enkelte dialoger. Vi følger Abels liv fra han er en 13 år gammel gutt til han er en voksen man i trettiårene. Fremstillingen av karakterene i romanen gjøres på en tradisjonell måte, typisk for realistisk litteratur. De fleste av dem beskrives som typer og ikke som kompliserte individer.

Hvis vi analyserer boka uten å fokusere på livet til hovedpersonen, vil vi se at romanen har en realistisk form. Jeg mener at romanen har klare realistiske trekk om vi skal dømme ut ifra personbeskrivelser, miljøskildring, fortellermåte og ytre handling.

Da *Ringens sluttet* kom ut i 1936, var Hamsun 77 år gammel. Tittelen på romanen er tvetydig. Den kan forstås som slutten på Hamsuns periode som forfatter og den kan være tenkt som hans siste roman. *Ringens sluttet* refererer tilbake til Hamsuns første bok *Sult* og den navnløse kunstneren fra Kristiania.¹⁹⁵ Den kan også forstås som slutten på hovedpersonens livsløp. Ut ifra tittelen, og det faktum at dette faktisk er Hamsuns siste roman, er det ingen tvil om at hensikten med denne romanen var at den skulle bli en epilog til forfatterskapet, samtidig som den skulle ha en sentral plass i forfatterskapet. Ut fra verket alene kan tittelen forstås bokstavelig – det er en roman som forteller om en utvikling, om Abels liv fra gutt til mann.¹⁹⁶

¹⁹³ Baumgartner, *Den modernistiske Hamsun*, 160

¹⁹⁴ Baumgartner, *Den modernistiske Hamsun*, 160

¹⁹⁵ Kittang, *Luft, vind, ingenting*, 267

¹⁹⁶ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 177

"Ringen som sluttet i romanen, er altså en ring omkring dannelsen av Abel."¹⁹⁷ Historien om Abel slutter som den begynner – Abel er og forblir en *outsider* uten vilje og uten evner til å tilpasse seg samfunnet. Når romanen slutter, så er det i en forstand slutt for Abel. Skylden fra fortiden når ham til slutt.

Selv skrev Hamsun at dette var hans beste og viktigste bok. Dette skrev han i Gyldendal julekatalog:

"Ringen sluttet" er baade som Fantasi og som Tanke det bedste jeg har gjort. Jeg tror nok Læseren kan gaa ut fra at jeg har litt Skjønn paa det.¹⁹⁸

Men boken levde ikke opp til forventningene. Den fikk støtte verken fra lesere eller anmeldere. *Ringen sluttet* kom ut i en periode da Hamsun på en uvanlig måte forårsaket kontroverser med sin oppførsel og sine holdninger, noe som kulminerte i løpet av andre verdenskrig. Hamsun begikk en forbrytelse mot det norske folk med støtten han viste til Hitler og hans naziregime. Med sine handlinger forvrengete Hamsun for alltid det bilde som leserne hadde skapt av ham som person og hans verk.

Utgivelsen av *Ringen sluttet* sammenfaller med en periode i Hamsuns liv da hans irrasjonelle hat mot England, noe han aldri oppga årsaken til, drev ham inn i isolasjon. Ensom, bitter og deprimert endte han på Bondeheimen i Oslo. Menneskene eksisterte ikke for ham, det var bare han og skrivingen.¹⁹⁹

Jeg mener at romanen *Ringen sluttet* har klare biografiske trekk. I *Ringen sluttet* går Hamsun tilbake til det han var mest opptatt av – det gåtefulle mennesket. Etter min mening er *Ringen sluttet* i en viss forstand et selvbiografisk verk i likhet med *Sult*. Han identifiserer seg med Abel Brodersen. Mens *Sult* betraktes som et tilbakeblikk på hans fortid, da Hamsun gikk og sultet i Kristiania vinteren 1880, er *Ringen sluttet* en bok som forut for sin tid forteller om Hamsuns isolasjon som vil være en realitet innen krigens slutt. På samme måte som sine

¹⁹⁷ Dingstad, *Den litterære Hamsun*, 269

¹⁹⁸ Gyldendals Julekatalog 1936. Her sittert etter Rolf Nyboe Nettum: Generasjonene fra 1890-årene i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie. Fra Hamsun til Falkberget*, 4 bd. (Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1995), 178

¹⁹⁹ Øystein Rottem, *Biografien om Knut Hamsun. Guddomelig galskap*, (Oslo: Gyldendal Tiden, 1998), 114, 115

romankarakterer, ble Hamsun også en outsider i det norske samfunnet. Han endte livet som en isolert person, ikke bare fra samfunnet, og de andre, men også fra seg selv. Derfor tolkes og relateres ofte hans verk i forhold til Hamsuns eget liv. Denne relasjonen fremstilles som en logisk konsekvens av den lett gjenkjennelige selvbiografiske tråden som dannes av hovedpersonene i hans romaner.

"Livet imiterer kunsten langt oftere enn kunsten imiterer livet." sa Oscar Wilde. Jan Marstrander undersøker i sin bok *Det ensomme menneske i Knut Hamsuns diktning*, hvorvidt ensomheten som holdning, motivasjon og problem er representert både i livet og verkene til Knut Hamsun. Han mener at enkelte omstendigheter ved Hamsuns liv har bidratt til utviklingen av ensomhetsmotivet og isolasjonen som grunnleggende dikterfølelse for Hamsun.²⁰⁰

Hele Hamsuns diktning er befolket av mennesker som befinner seg utenfor livet, skjebner som er fratatt alt. [...] alle har de isolert seg eller blitt det, som den dikter som skapte dem.²⁰¹

Denne hjelpeløsheten, ettergivenheten overfor skjebnen, blir typisk for alle senere Hamsunhelter helt fram til Abel, hvor selvpoppgivelsen er satt i system.²⁰²

Den unge Hamsun forsøkte å forlate de litterære tradisjonene i det nittende århundre, i form, innhold og uttrykk. Viktige temaer i hans verker er ensomhet og isolasjon. Han prøvde å fange følelsen av ensomhet ved å bruke teknikken bevissthetsstrøm, som fanger tankeprosesser av en enkelt karakter uten avbrudd. Med *Sult* introduserer Hamsun en ny type roman som han foretrakk å karakterisere som "en Række Analyser."²⁰³ Han mente at det menneskelige sinn burde være den viktigste gjenstand for moderne litteratur.

I det tidlige forfatterskapet i 1890-årene er stilen prosalyrisk og teksten konsentrerer seg om subjektive opplevelser, mens de senere romanene gir en bredere skildring av den ytre virkelighet. I *Sult* er strukturen i de objektive ytre hendelser, som er karakteristisk for tradisjonell

²⁰⁰ Marstrander, *Det ensomme mennesket i Knut Hamsuns diktning*, 10

²⁰¹ Marstrander, *Det ensomme mennesket i Knut Hamsuns diktning*, 10

²⁰² Marstrander, *Det ensomme mennesket i Knut Hamsuns diktning*, 32

²⁰³ Her sittert etter Rolf Nyboe Nettum, *Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap 1890 – 1912*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1970), 58

narrativ form, redusert eller fjernet fullstendig for å gi rom for introspeksjon, analyse og konklusjoner. *Ringens sluttet*, på den annen side, belyser hvordan det ytre eller omgivelsene er med på å forme personens indre følelser. Denne delingen oppstår som et resultat av at Hamsun i sitt senere forfatterskap gjør, den litteraturen som han så høylytt hadde kritisert i sine litterære foredrag, til sin egen.

De hovedpunktene Hamsun trekker opp i foredragene sine, og som han ønsker å distansere seg fra, blir holdepunkter for de senere romanene. Han kritiserer med andre ord den typen litteratur han selv kommer til å praktisere. Det er ikke et litterært paradoks om vi ser historisk på situasjonen. Den nye litteraturen han lanserer i foredragene sine, mister han etter hvert interessen for.²⁰⁴

Hamsun var i sin tid ledende på mange områder. Fremstillingen av enkeltindividers sjeleliv og bruken av prosalyrikk er bare et par eksempler. Hvis vi bruker dette som utgangspunkt, kan Hamsun helt klart sees på som "den moderne litteraturs far."²⁰⁵ Mange litteraturhistorikere peker på et tydelig skifte i nordisk litteratur i 1890²⁰⁶, da Hamsun med *Sult*-helten ga verden en ny type helt.²⁰⁷ Men det han skrev om i ettertid har også hatt innvirkning på litteraturen. Han skrev om ulykkelige kjærlighetshistorier, enkeltpersoners kamp mot samfunnet, kampen for å bevare naturen mot storbysamfunn og industrialisering og om forandringen i kvinners status. Dette er temaer som fortsatt er aktuelle og preger kulturen og samfunnet vårt den dag i dag.

Videre vil jeg hevde at det modernistiske hos Hamsun ikke bare viser seg i valg av tema eller i bruddet med det tradisjonelle synet på romanens innhold og form; vi kan også se at det banebrytende hos Hamsun også ligger i hans estetiske opprør mot de kunstneriske konvensjonene og i hans forsøk å realisere sitt eget program. Dingstad mener at en av grunnene til at Hamsun-forskningen betrakter Hamsun som den første og en av de største modernistene i

²⁰⁴ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 70

²⁰⁵ Issak Bashevis Singer, her sittert etter Ferguson, Robert. *Gåten Knut Hamsun*, (Oslo: Aventura, 1994), 9

²⁰⁶ Fridjestøl, Kirkegaard, Aarnes, Aarseth, Longum, Stegane, *Norsk litteratur i tusen år*. (Bergen: Landslaget for norskundervisning(LNU)\J.W. Cappelens forlag, 1994), 350

²⁰⁷ Fridjestøl, Kirkegaard, Aarnes, Aarseth, Longum, Stegane, *Norsk litteratur i tusen år*, 350

norsk litteratur, ligger akkurat i Hamsuns brudd med realistene og i hans foredrag for en ny litteratur.

Gjennom kritikken bereder han en plass for seg selv i den litterære offentlighet, men står også litterært i gjeld til dem han kritiserer. Hamsun overlever ikke bare som forfatter, men spiser seg mett takket være realistene i norsk litteratur.²⁰⁸

Selv om den ensidige kjærligheten sammen med menneskets behov for selverkjennelse og frigjøring i *Ringens sluttet* betraktes som en ren realistisk gjenspeiling av virkeligheten, er romanen samtidig en modernistisk fortelling dominert av fremmedgjøringsmotiv, pessimisme og resignasjon.

Så langt har jeg forsøkt å argumentere for at *Ringens sluttet* er preget av nihilisme og primitivisme, og at den med et fremmedgjøringsmotiv gir grunnlag for å kalle boken modernistisk ut fra innholdet, men samtidig har boken et tradisjonelt preg ut fra formen. Jeg vil også si at *Sult* er et psykologisk eksempel på Hamsuns tidlige modernisme, men plasseringen av *Ringens sluttet* entydig i enten modernistisk eller realistisk tradisjon virker for enkelt.

Sult er en roman som representerer den psykologiske siden i Hamsuns forfatterskap, mens *Ringens sluttet* mer er et typisk eksempel på den realistiske siden, selv om romanen har tydelige berøringspunkter med Hamsuns tidlige modernisme. Likevel er det slik i Hamsuns forfatterskap at *Sult* og *Ringens sluttet* danner motsatte ytterpunkter der den ene blir lest, kommentert, analysert og diskutert, mens den andre knapt blir nevnt.²⁰⁹

Hamsuns forfatterskap strekker seg over en periode på mer enn 70 år. Hans litteratur har tidløse verdier. Han etterlater seg en stor og verdifull litterær produksjon med flere enn 20 romaner, diktsamlingen *Det vilde Kor*, noveller, noen lite spilte skuespill, en reiseskildring, debattartikler i dagspressen og noen essay. Filmatiseringen av hans bøker har helt siden 1920-tallet har bidratt til hans popularitet. I tillegg har romanen *Sult* også blitt satt opp på scenen.

Knut Hamsun regnes som en nyromantisk forfatter som introduserte en moderne ekspresjonistisk stil med skildringer av indre spenninger. Det som kjennetegner Hamsuns verk er

²⁰⁸ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 14

²⁰⁹ Dingstad, *Hamsuns strategier*, 175

den psykologiske profilen på romanpersonene og forholdet deres til natur og landskap. Han var svært opptatt av menneskets ubevisste sinn, og som resultat av det, skapte han svært uvanlige romanskikkelser. Hamsun representerte de tradisjonelle verdiene i livet, og derfor stilte han seg kritisk til det moderne samfunnet.

Hamsuns samfunnsideal var, som sagt, en aristokratisk, patriarkalsk verden som han trodde hadde eksistert før den moderne kapitalisme og industrialisme brøt igjennom med alle sine onder. Han stilte seg avvisende til alle grupper og krefter som i hans øyne var ansvarlige for at det gamle samfunn gikk i oppløsning, ikke bare borgerskapet, men også arbeidsklassen, embetsmenn og frie akademikere og særlig engelskmenn og skuespillere, i hans øyne et symbol for den moderne forfalskning av livet. [...] Han var reaksjonær i ordets fulle forstand.²¹⁰

Knut Hamsun var og forblir et mysterium, en gåte som fortsatt venter på å bli løst. Hamsun var en mann med sterk vilje og fantasi, og han elsket naturen, men fremfor alt hadde han tro på at mennesket er fanget av sin skjebne. Han var pessimistisk innstilt til det moderne samfunnet, men han var en stor optimist når det gjaldt menneskets muligheter. Kanskje det er derfor at hans verker er en konstant utfordring.

Jeg vil avslutte dette kapittelet med to sitater hentet fra forordet i *Paa turné. Tre foredrag om litteratur*, skrevet av Tore Hamsun.

En eller en annen dag i det herrens år 1881 entret en ung veiarbeider talerstolen i et forsamlingslokale på Gjøvik. Det var en likegyldig begivenhet, og veiarbeideren bar det ukjente navnet, Knut Pedersen Hamsund. Emnet som skulle behandles, var uinteressant. Veiarbeideren sto ikke der i den fornuftige hensikt å agitere for høyere lønn og kortere arbeidstid for seg og sine gelikere på anlegget. Det han hadde å meddele lå ikke på det sosiale og politiske plan. Emnet var litterært, han ville tale om moderne diktning. Hverken foredragsholderen eller emnet interesserte offentligheten på Gjøvik – det satt seks tilhørere i salen.

²¹⁰ Edvard Beyer, *Forskning og formidling*. (Oslo: Aschehoug, 1990), 144

Dette var Knut Hamsuns debut på talerstolen.²¹¹

Men til alle tider vil det ligge en appell i dette bilde: En ung dikter, til det selvutslettende besatt av geniets motsetninger, åpen for hugg, men gnistrende av talent, står med blottet bryst frem og revolterer. Han står belyst fra alle kanter og plederer den høye arbeidsmoral som ligger i et kompromissløst krav til karakter og diktergjerning. Det lys denne unge dikteren så nådeløst rettet mot seg selv, utløste en skaperakt. Han rev ned de gamle gudebilder – men han ga noe nytt igjen.²¹²

²¹¹ Tore Hamsun i Knut Hamsun, *Paa turné. Tre foredrag om litteratur*, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1960), 7

²¹² Tore Hamsun i Knut Hamsun, *Paa turné*, 13

Litteratur:

Andersen, Britt. *Ubehaget ved det moderne. Kjønn og biopolitikk i Hamsuns kulturkritiske romaner*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2011

Andersen, Per Thomas. *Modernisme. Tverrestetiske peilinger i musikk, billedkunst og litteratur*. Bergen: Fagbokforlaget, 2008

Andersen, Per Thomas. *Norsk litteraturhistorie*. 4. opplag. Oslo: Universitetsforlaget, 2008

Beyer, Edvard. *Forskning og formidling*. Oslo: Aschehoug, 1990

Brynildsen, Aasmund. *Svermeren og hans demon. Fire esseys om Knut Hamsun 1952 – 1972*. Oslo: Dreyers forlag, 1973

Baumgartner, Walter. *Den modernistiske Hamsun. Medrivende og frastøtende*. Oversatt av Helge Vold. Oslo: Gyldendal, 1998

Dingstad, Ståle, *Men livet lever og Ringen sluttet* i Dingstad, Ståle (red.) *Den litterære Hamsun*, Bergen: Fagbokforlaget, 2005

Dingstad, Ståle. *Hamsuns Strategier. Realisme, humor og kynisme*. Gjøvik: Gyldendal, 2003

Ferguson, Robert. *Gåten Knut Hamsun*. Oslo: Aventura, 1994

Fridjestøl, Kirkegaard, Aarnes, Aarseth, Longum, Stegane, *Norsk litteratur i tusen år*. Bergen: Landslaget for norskundervisning(LNU)\J.W. Cappelens forlag, 1994

Hansen, Fischer; Jørgensen, Jens Anker; Michelsen, Knud; Sørensen, Jørgen; Tonnesen Lars, *Litteraturbogen*, 4 utg. 3 opl. København: Gyldendal, 1992

Hamsun, Knut. *Paa turné. Tre foredrag om litteratur*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1960

Hamsun, Knut. *Ringen sluttet*. Samlede verker. 13 bd. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1976

Hamsun, Knut. *Sult* i samlingen Hamsuns beste – ungdomsverker. Trondheim: Gyldendal, 2006

Kittang Atle. *Luft, vind, ingenting. Desillusjonsromanar frå Sult til Ringen sluttet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1996

Knutsen Nils Magne, *Norske forfattere i nærlys. Hamsun*. Oslo: Aschehoug, 1975

Lothe Jakob, Refsum, Christian, Solberg, Unni. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. 2. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2007

Marstrander, Jan. *Det ensomme menneske i Knut Hamsuns diktning. Betraktninger omkring "Mysterier" og et motiv*. Oslo: Det Norske Studentersamfunds Kulturutvalg, 1959

Marstrander, Jan. *Livskamp og virkelighetsoppfatning. Knut Hamsuns forfatterskap frem mot gjennombruddet (1877-1887)*. Oslo, Utgitt ved Lars Frode Larsen, 1993

Nettum, Rolf Nyboe. *Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap 1890 – 1912*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1970

Nettum, Rolf Nyboe: *Generasjonen fra 1890-årene* i Beyer, Edvard (red.) *Norges litteraturhistorie. Fra Hamsun til Falkberget*. 4 bd. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1995

Petersen, Henrik. *Etterord i Knut Hamsun Svält*. Sundbyberg: Skri, 2007

Rottem, Øystein. *Biografien om Knut Hamsun. Guddomelig galskap*. Oslo: Gyldendal Tiden, 1998

Selboe, Tone. *Litterære vaganter. Byens betydning hos seks kvinnelige forfattere*. Oslo: Pax Forlag, 2003

Elektroniske kilder:

<http://snl.no/modernisme/litteratur> 20.10.2011

http://www.snl.no/Jean-Jacques_Rousseau 12.02.2011

http://www.snl.no/stream_of_consciousness 23.11.2010

http://oslopuls.aftenposten.no/kunst_scene/article101988.ece 12.10.2011

<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/litteratur/1.528592> 04.10.2011

<http://hamsunsenteret.no/no/component/author/page/79-hamsun-og-det-moderne> 28.04.2011

<http://no.wikipedia.org/wiki/Outsider> 22.05.2010

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hunger> 22.05.2010